

NORDEN SPEILER SEG:

IDENTITETSDEBATTEN 1986-93

Av Stein Tønnesson

HISTORISK TIDSSKRIFT 3/1993 – ISSN 0018-263x

Nordisk samfunnsdebatt var i slutten av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene preget av begrepene 'nasjon' og 'identitet'. Denne artikkelen tar utgangspunkt i de nordiske gymnasenes læreplaner og lærebøker for å karakterisere de enkelte lands nasjonale selvforståelse. Dermed foretar forfatteren en bibliografisk gjennomgåelse av de mange former identitetsdebatten har tatt, og diskuterer årsakene til at det i det hele tatt oppsto en slik omfattende debatt ved inngangen til 1990-årene. Artikkelen sammenligner kort de nasjonale historikermiljøenes tilnærming til nasjonal historiskrivning, kommenterer den europeiske utfordring og de forsøk som har vært gjort på felleseuropeiske fremstøt, og ender i en oppsang til forskning om kryssende identiteter.

INNELEDNING¹

Nordens ansikter har skiftet uttrykk gjennom tidene alt etter hva man har ønsket å se i Europas og verdens speil: frihet, likhet, naturrlighet, kristendom, skandinavisme, germanisme, demokrati, velferd, atlantisme, nøytralitet, kvinnefrihet, miljøvern. Alltid har Norden hatt mange ansikter. Med unntak for det skandinaviske mellomspill i 1850- og 1860-årene har hovedvekten i nasjonalismens tidsalder ligget på identiteter som faller sammen med statsgrensene: dansk, svensk, norsk, finsk, islandsk, senere grønlandsk, færøysk og ålandsk. Det er disse identitetene som har vært betraktet, og som fortsatt betraktes, som *nasjonale*. Samisk identitet har normalt vært sett som etnisk og ikke nasjonal. På den annen side har selv ikke den mest nordiske av alle de nordiske nasjonene, svenskene, betraktet Norden som én nasjon.

Intensiteten i debatt og forskning omkring nasjonal identitet har også veksllet gjennom tidene. Slutten av 1700-tallet var et første høydepunkt med danske bestrebelser på å rense ut den tyske innflytelsen i helstaten og utvikling av en særnorsk identitet blant studenter i København med fødested eller annen tilhørighet i Norge. På 1800-tallet kom nasjonalromantikken med dens dyrking av bonden, naturen og gammel historie. Skandinavismens glansperiode ga opphav til enkelte studier av nordiske fellestrekk, mens 1890-årene og det første tiåret av 1900-tallet var preget av de enkelte stats-ellitenes utforming og propagandering av egen nasjons særdrag. Rundt århundreskiftet ble grunnlaget lagt for de

---

¹ Denne artikkelen er en oversatt og omarbeidet versjon av forfatterens selvalgte prøveforelesning for den filosofiske doktorgrad ved Universitetet i Oslo, oktober 1991, *History and National Identity in Scandinavia: The Contemporary Debate*.

historieopfatningene som skulle innprentes skolebarna gjennom mange tiår. Mellom verdenskrigene la arbeiderbevegelsen en demper på nasjonalismen og ga nordiske intellektuelle annet å diskutere enn nasjonal identitet. Men i årene 1940–44 fikk nasjonalitetsdebatten en marginal renessanse blant fascister og andre tysksinnede. Hvis de som har engasjert seg sterkest i 1980- og 90-årenes identitetsdebatt pusset støvet av 1940-årgangene til det samnordiske tidsskriftet «Le Nord» (som brakte artikler om Norden på fransk, engelsk og tysk), ville de ikke gjenkjenne til mange av deres egne problemstillinger; ordet «rase» måtte bare oversettes med «kultur».²

I de første førti årene etter andre verdenskrig var nasjonalitet ikke noe man forsket i eller skrev artikler om. Nasjonalisme var et fyord – gjenreisning, sosiale reformer og saksrettet internasjonalt samarbeid sto i høysetet. Nasjonen var blitt noe man tok for gitt. Da etterkrigsgenerasjonen gjorde opprør mot velferdsstatens illusjoner midt i 1960-årene, var det mellomkrigstidas klassebegreper og materialistiske historieopfatning den lot seg inspirere av, ikke de nasjonale ideene fra tida rundt århundreskiftet.

De veltet først for alvor fram igjen mot slutten av 1980-årene. Siden da har de fem veletablerte nasjonale identitetene i Norden blitt satt under debatt, angrepet, harsellert med, fremelsket og utforsket i en utstrekning som savner sidestykke siden den tid da sosialdarwinistisk rasetenkning ennå preget Europa. I det akademiske liv begynte debatten med at antropologer og etnologer «gjenoppdaget» det nasjonale og ga seg til å studere det som et slags utdøende fenomen i en internasjonalisert verden. Virkningen ble den motsatte av hensikten. Akademisk oppmerksomhet bidro til å vekke snarere enn svekke behovet for nasjonal identitet. Intet sted er dette for tida så påfallende som i Sverige, der «svenskhets» helt siden den annen verdenskrig har vært tabu. Nå er svenskheten på full fart inn igjen. Det samme gjelder i Danmark og Finland. Over hele Norden har de nasjonale identitetene reist hodet på nytt, skjønt i Norge har overgangen vært mindre dramatisk. Der har nasjonalisme-tabuet hele tida fortsatt å dyrke seg selv. Nordens «gamle stater». Nordmenn har hele tida fortsatt å dyrke seg selv. «Nordens Sveits» blir Norge kalt av den finske europeeren Matti Klinge. På Balkan har folk tatt til å drepe hverandre på nasjonalt og etnisk grunnlag. Ved de nordiske universitetene skal enhver filologisk eller samfunnsfaglig student med

2 I 1940, etter avslutningen av den finske vinterkrigen, trykte *Le Nord* en artikkel av Sven Tunberg, «Rektor der Hochschule in Stockholm», om «Die Schicksalsgemeinschaft der Nordischen Völker» (s. 138-200). Ifølge Tunberg, «...hat die Konzentrationsbewegung im Norden eine ausserordentliche Kraft entfaltet, und das Problem, wie ein nordischer Zusammenschluss am besten zu bewerkstelligen sei, ist von neuem lebendig geworden wie in längst verflossenen Jahrhunderten.» Artikkelen ble tydeligvis skrevet i intervallet mellom slutten på vinterkrigen og det tyske angrepet på Danmark og Norge. For en beskrivelse av problemene innenfor det nordiske samarbeid under den andre verdenskrig, se F.T.B. Friis, *Nordisk kulturfællesskab og praktisk nordisk samarbejde*, København 1941.

respekt for seg selv ha en *mening* om nasjonal og etnisk identitet. Den nasjonale renessansen er nå også på full fart inn i nordisk skole.

Faget «nordisk» og faget historie har en særstilling i bestrebelsene på å skape nasjonal identitet. I denne artikkelen skal jeg ikke berøre nordisk filologi, men holde meg til historiefaget. Jeg vil først sammenligne et utvalg læreplaner og lærebøker i faget historie for nordiske videregående skoler. Videre skal jeg sette opp en liste over de mange former som identitetsforskningen og identitetsdebatten har gitt seg uttrykk i. Deretter vil jeg forsøke å forklare hvorfor den store debatten oppsto. På denne måten håper jeg å kunne belyse den pågående rivaliseringen mellom tre konkurrerende identiteter: den nasjonale, den nordiske og den europeiske, og hvordan denne rivaliseringen har tatt forskjellige former i de nordiske land (lokale identiteter innenfor de enkelte nasjonalstatene vil jeg la ligge i denne sammenheng). I artikkelens avslutning gir jeg en normativ «oppsang» til den videre utvikling av forskning og undervisning om spørsmål knyttet til nasjonal identitet i Norden.

Jeg må understreke at det dreier seg om et essay, bygd på et utvalg aktstykker. Hvis jeg hadde hatt vitenskapelige preferensjoner, måtte jeg ha forholdt meg mer bevisst til minst tre metodiske problemer:

For det første måtte jeg ha vurdert representativiteten av de publikasjonene jeg refererer til. Deres antall er begrenset, så noen få skriveføre personer kan i grunnnet godt ha lurt meg opp i stry med hensyn til hva det intellektuelle miljø i hvert land faktisk står for. Det er også mulig at de nasjonale identiteter som gjør seg gjeldende hos slike intellektuelle som er opptatt av nasjonal identitet atskiller seg fra den typen identitetsfølelse som mindre interesserte intellektuelle har. En vitenskapelig undersøkelse ville måtte trekke inn et stort antall avisartikler og en serie publikasjoner, også slike der nasjonal identitet ikke blir åpent diskutert, men tatt for gitt.

For det andre måtte jeg redegjort grundigere for hvordan jeg utnytter mine samtidskilder. Bøker og debattartikler om nasjonale spørsmål kan anvendes som levinger fra *forfatterens* innstilling. Noen publikasjoner tar åpent til orde for visse identiteter. Andre avslører indirekte forfatterens identitetsvalg gjennom visse formuleringer eller allmenn referanseramme. Plasseringen av ord som «Norge», «norsk», «Norden», «nordisk» og «Europa», «europeisk» i en overskrift gir allerede en indikasjon. Forskjellen på de to titlene «Den islandske kulturen» og «Kulturivet på Island» vitner f.eks. om to ulike innstillinger til hvor kulturen kommer fra. I noen grad må en vitenskapelig undersøkelse av en viss identitet anses som en handling til støtte for denne identiteten. De bevilgende myndigheter nærer ingen tvil på dette punkt. Bøker og artikler kan også utnyttes som beretning om det forfatteren har funnet ut om nasjonalfølelse og andre identiteter i visse historiske perioder. Av og til er det vanskelig å avgjøre om en forfatter *ønsker* å fremme de identitetene som beskrives.

For det tredje er historikere selvsagt ikke alene om å bidra til identitetsutvikling. Skolelærere, journalister og skjønnlitterære forfattere er dels selvstendige

meningsdannere, dels videreformidlere av historikernes funn og synteser. Dessuten er en rekke andre akademiske disipliner representert på meningsstorget. Noen av de mest aktive trendsetterne i den store identitetsdebatten ved inngangen til 1990-årene var antropologer, etnologer og statsvitere. De er ofte raskere til å ta opp nye tanker og mer følsomme for skiftninger i folkestemningen enn historikerne. Nyskrivning av historien er en innflytelsesrik, men også svært langsom måte å bidra til omforming av nasjonale identiteter på. Historieverker i mange bind, fjernsynsserier og lærebøker for skoler og universiteter er utvilsomt virkningsfulle, men de oppfatningene som fremmes, er som regel godt etablert lenge før verket publiseres. I noen tilfelle slår et verk an fordi de tankene det fremmer, nettopp står sterkt på det tidspunkt det utgis. I andre tilfelle blir en utgivelse en flopp fordi den stemningen som unnfanget bokprosjektet er forbi. Som vi skal se, skjedde dette med de prosjektene som ble unnfanget av europabegeistring midt i 1980-årene. Etter den første danske Maastricht-avstemningen i 1992 falt de på stengrunn.

Det følgende er altså ikke noen vitenskapelig undersøkelse, men et essay.

LÆREPLANER OG LÆREBØKER

De læreplanene som gjelder for nordiske videregående skoler, ble skrevet før den store identitetsdebatten, men ihvertfall i Norge og Sverige er de under revisjon.³ Alle fem nordiske land har en offisiell læreplan for historieundervisningen. Den fastlegger mål og retningslinjer, og de viktigste emnene det skal undervises i. I Norge og Finland har man også en offentlig sensurordning for lærebøker («offentlig godkjenning»). Av de fem læreplanene jeg skal sammenligne her, er den norske den som legger sterkest vekt på å fremelske nasjonal identitet. Den nevner såvidt nordisk historie, men sier at «hovedvekten skal ligge på Norge». Det skal undervises i de andre nordiske landenes historie i den grad «som er naturlig». Den andre halvdel av historien – verdenshistorien – skal være global, men med vekt på Europa etter som det er der «vår egen kultur har sine røtter».⁴ I 1991 ble det utformet et forslag til en ny norsk læreplan; dette forslaget var enda sterkere

3 For en gjennomgåelse av grunnskolelæreplaner i Sverige, Norge, Danmark og Finland, se V. O. Nielsen, Læseplaner om Nordens historie i skolen, i V. O. Nielsen (red.), *Att studera Nordens historia*, Hälsingborg 1992: 9-15.

4 *Norge, gjeldende plan*: Samfunnsfag. Fagplan for eldre og nyere historie. *Norge, forslag*: FVS-1991-XX, Læreplan for den videregående skolen, del 2, studieretning for allmenne fag, videregående kurs I og II, eldre og nyere historie, Rådet for videregående opplæring, mai 1991. *Danmark*: Bekendtgørelsestekst ... Vejledende retningslinier. Historie med samfundskundskap. *Island*: Læseplan for fortsættelses-skolen 3. udg. 1990 (oversatt til dansk fra islandsk). *Finland*: 4.16 Historia och samhällslära. *Sverige*: Läroplan för gymnasieskolan, Skolöverstyrelsen, Supplement 71, Fastställt 1981-03-24, Dnr S 81:717, Historia. Fotokopier av disse tekstene ble distribuert under en konferanse for nordiske historielærere i Göteborg 19-21.9.91.

nasjonalt orientert. Forslaget utelot helt de nordiske nabolandene og delte uten blygsel historien i to halvdelar: Norge og verden. Målet, sa komiteen bak forslaget, er å «skape identitet og følelse av tilhørighet. Vår nasjonale historie må derfor ha en bred plass.» Innenfor komiteen var det en interessant uenighet om hvorvidt den samiske befolkning hører til den norske eller ikke: et mindretall ville ha læreplanen til å tilføye to ord: «vår nasjonale og samiske historie må derfor få en bred plass».

I 1992 sendte kirke-, utdannings- og forskningsminister Gudmund Hernes ut et høringsutkast til ny generell læreplan for grunnskole og videregående opplæring.⁵ Dette utkastet var helt i pakt med den norsk-nasjonale linjen. Utkastet opererte konsekvent med det vante skillet mellom «oss» og «andre folkeslag» og nevnte aldri verken nordisk eller europeisk identitet. La meg sitere forslaget til målformulering under avsnittet «Internasjonalisering og tradisjonskunnskap»:

Opplæringen skal forene internasjonal orientering med bevissthet om *nasjonal* egenart ved: kunnskap om *egget* og *andre lands* religion, språk og kultur; aktiv solidaritet med verdens fattige og med svake grupper i *vårt eget land*; omsorg for menneskehetens felles livsmiljø og for det lokale livsmiljø; forståelse av sammenhengen mellom *egget* og *andre lands* historiske tradisjoner (mine uthevinger. S.T.)

Samene omtales i dette utkastet som «nordmenn med annen kulturell bakgrunn». Foreningen Nordens utdanningsnemnd avga en kritisk uttalelse der det ble foreslått å ta inn en del formuleringer som myket opp det bastante skillet mellom nordmenn og andre, men dette fikk ingen virkning for utformingen av vedlegget til stortingsmelding nr. 40 (1992–93).

I de andre nordiske landene sies det ikke, ihvertfall ikke så eksplisitt som i den norske læreplanen, at skolen skal skape nasjonal identitet. Danskene og islendingene skjelnar også mellom nasjonal og verdenshistorie, men den islandske teksten taler bare vagt om «vår moderne kultur», og inneholder ikke noe om identitet eller verdier. Den islandske teksten nevner bare én type verdier – de vitenskapelige. Elevene skal lære hvordan de finner fram til og undersøker kilder, tenke kritisk, få så store kunnskaper som mulig, og vinne forståelse. Slike verdier uttrykkes også i de andre landenes læreplaner, men det er bare i den islandske at de står alene. Det skal tilføyes at den fremste islandske skoleboka i historie, *Uppruni minnans*, er skrevet av en ledende faghistoriker, Gunnar Karlsson. I den islandske læreplanen legges det atskillig vekt på vestlige ideers historie fra Platon til Einstein og Sartre. Læreplanen er sterkt vestorientert; det er noe av britisk tradisjon i den; interessant nok har den ikke en eneste henvisning til den kulturen som islendingene tilhørte så lenge: den danske.

Den danske læreplanen tar opp spørsmålet om nasjonal identitet, men på en

5 Høringsutkast, *Læreplan for grunnskole og videregående opplæring, generell del*, Oslo udatert (1992).

utspekulert nøytral måte. Elevene omtales konsekvent i tredje person, og det settes ikke navn på de identitetene som skal fremmes. Ved å lære historie får elevene en mulighet for å «styrke *sin* identitet ved at kende *sin* kulturelle baggrund...» (min utheving, S.T.). Ettersom det legges atskillig vekt på dansk historie, og enda mer i barneskolen enn i den videregående skolen, står det likevel klart at det læreplanen omtaler som «sin identitet» nok i all hovedsak betyr dansk identitet og ikke jysk eller tyrkisk. I likhet med det norske forslaget fra 1991 nevner ikke den danske teksten noe om de nordiske nabolandene, men i motsetning til det norske forslaget innplasserer den danske læreplanen Danmark i Europa. Teksten kan nesten ikke nevne ordet «dansk» uten å tilføye «...og europæisk». Nøkkelformuleringen i den danske læreplanen er *Danmark og Europa*.

Nøkkelordene i den gamle svenske læreplanen var «*Sverige och de nordiska grannländerna*». Som Nordens kompromissøkende sentralmakt har svenskene betraktet seg som et land omgitt av gode naboer. I den gamle svenske læreplanen ble ordet «Norden» brukt oftere enn «Sverige». En undertittel i læreplanen formulerte fire trinn på en identitetsstige: Verden, Europa, Norden, og – «hembygden». Det nasjonale nivå var simpelthen utelatt – en uteløstelse som ville være utenkelig i de andre nordiske land. Bare en selvsikker sentralmakt kan tillate seg å droppe sitt eget navn. La meg her legge til at heller ikke den svenske nasjonalsangen inneholder ordene «Sverige» eller «svensk». Den begynner med «Du gamla du fria du fjällhöga nord» og slutter med «Jag vill leva jag vill dö i Norden». Den svenske læreplanen inneholdt ikke et ord om svensk identitet, men nevnte de pågående forsøkene på å finne en europeisk identitet i skyggen av stormaktpolitikken. Videre påla den svenske lærere å hjelpe innvandrere med å «upprätthålla och stärka sin etniska identitet». Slik bekreftet læreplanen sentensen «att vara svensk är osvensk». ⁶ I det siste har alt dette forandret seg drastisk. De tidligere så moderne, uhistoriske og selvsikre svenskene har plutselig blitt usikre og fattet interesse for historie. Bøker om svensk historie selges for første gang siden krigen i store opplag til et publikum med stadig færre penger å kjøpe for. ⁷ Et nytt tidskrift under navnet «Populär historia» er blitt god geskjeft. I mars 1993 åpnet en ny utstilling med en følelsesmessig tilnærming til den nasjonale historien i Historiska og Nordiska Museet i Stockholm, med avleggere ved alle de svenske länsmuseumerna. Målet var å gi det svenske folket «sin historia tillbaka». Da planen for utstillingen første gang ble presentert i svensk TV i oktober 1991, ble det følgende argumentet brukt: «Invandrarna undrar vart dom har kommit, och vi kan inte svara på det». ⁸ Nyorienteringen i Sverige fra Norden til et svensk Europa

6 Jfr. A. Linde-Laursen & J. O. Nilsson (red.), *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt?* Stockholm 1991: 9.

7 Gjennombruddet kom med Peter Englands *Poltava* i 1988, en sosialhistorisk beskrivelse av Karl XIIIs store nederlag. Det skal bli spennende å se om svensk historievitenskap får flere «englunder».

8 Nyhetssending på TV4, 21.10.91. Se også H. Sundberg, *Historien i vågskålen i det Svenska gymnasiet, Kleio 2*, 1991: 10-13.

må i noen grad (men slett ikke i hovedsak) ses i sammenheng med regjeringskiftet i oktober 1991, da moderatlederen Carl Bildt dannet en borgerlig regjering. Kort før regjeringskiftet utga Bildt den selvbiografiske meningsboka *Halländing svensk europe*.⁹ Etersom Halländ knapt nevnes i boka, bortsett fra i tittelen, synes det klart at Bildts to viktigste identiteter er *svensk* og *europe*.

Krisen for den svenske sosialdemokratiske modellen skapte en utbredt følelse av mangel på historiske røtter. La meg sitere rektor for Universitetet i Uppsala, professor Stig Strömholm:

Den relativa likgiltigheten gentemot det förlutna är störst där man haft minst anledning att vare sig kämpa för att vinna en identitet eller strida för att få behålla den eller få den erkänd. Det är därför inte förvånande att det på en gång sedan länge internationellt väletablerade och inte på mycket lång tid till sin existens hotade Sverige uppvisar det klaraste exemplet på en likgiltighet gentemot det egna förlutna, som för mindre gynnade utländska iakttagare kan te sig som kulturfattigdom och barbari och som även för inhemska bedömare framstår som en beklaglig misshushållning med knappa men värdefulla kulturella resurser, som en lättsinmig försummelse av den egna personligheten och som en ansvarslöshet gentemot ett arv som inga andra än svenskarna själva kan svara för. I det övriga Norden är situationen genomgående mindre påtaglig.¹⁰

I 1992 ble det fremlagt en omfattende betenkning fra en komité ledet av generaldirektøren for det svenske skoleverket Ulf P. Lundgren til statsråd Beatrice Ask om ny generell læreplan for den svenske skolen.¹¹ Betenkningen er et talende uttrykk for genoppvåkningen av den svenske statsnasjonalismen. Kontrasten mellom omslagene på den svenske betenkningen og det norske høringsutkastet gir et eklatant uttrykk for forskjellen på den svenske statsnasjonens og den norske folkenasjonens selvopptåning. Mens Hernes-utkastet prydes av Astrups to rødklede bærrplukkende piker mellom bjerker ved en bekk, er det svenske omslaget utformet som en dokumentforsendelse med snor og rødt segl (sigil). Inne i betenkningen er betydningen av svensk identitet kraftig oppvurdert, mens nordisk identitet blir marginalisert. «Sverige är en del av världen och världen är en del av Sverige», sies det, og i et generelt avsnitt om «kulturarv och identitet» hevdes det at økende kulturelt mangfold «skapar behov av en egen kulturell identitet för att förstå andras [...] I ett mer internationellt orienterat samhälle skärps kraven på en fast förankring i den egna kulturen, historien och språket.» Den «egna kulturen» er nå rent svensk, ikke lenger nordisk. Den tidligere så

9 C. Bildt, *Halländing svensk europe*, Stockholm 1991.

10 S. Strömholm, *Nordisk kulturoidentitet – myter och realiteter*, i Foreningen Norden, *Nordisk kulturoidentitet i ett föränderligt Europa*, Stockholm 1991: 14.

11 *Skola för bildning, betänkande av Utöplanskommittén*, Stockholm 1992 (SOU 1992:94).

allestedsnærværende nordiske identitet nevnes såvidt i følgende formulering: «Samtidig er det en viktig oppgift inför framtiden att skapa en identitet som kan innefatta och relateras till inte bara det specifikt svenska utan också till en nordisk, europeisk och ytterst en global identitet.»¹² Ånden i læreplaninnstillingen viser at det som har ligget komiteen på hjerte, er Sverige og Europa. Norden, det globale og lokale er med som rester av gamle prioriteter. I planinnstillingens avsnitt om historie er Norden faktisk falt ut. Dette er en epokegjørende forandring for svensk skole. Som de eneste i Norden har svenskene tidligere tatt vedtakene i Nordisk Råd alvorlig og konsekvent undervist i nordisk historie. Nå er Norden falt ut, og inn kommer Sverige og Europa. Man går ikke så langt som danskene i å innbake nasjonen i Europa, og ikke så langt som nordmennene i nasjonal selvdyrking, men «Sverige» og «svensk» nevnes nå i en interessant formulering av emner det skal legges vekt på i undervisningen: «när Sverige 'europeiserades' för första gången på 11- och 1200-talen, blev en militär stormakt på 1600-talet och på 1930-talet ett genombrottsland för en ny typ av samhällsorganisering – den 'svenska modellen' för ett välfärdssamhälle.» Dette er uttrykk for en hittil uhørt grad av selvhevdelse. I den gamle læreplanen ble historieskrivning i nasjonalismens tjeneste nevnt som noe lærerne burde oppøve elevenes kritiske sans mot. Planteksten foreslo her at lærerne skulle bruke gamle svenske bøker om Gustav II Adolf og Karl XII som eksempler på hvordan historien kunne misbrukes av nasjonalister. Den slags nasjonal masochisme ser nå ut til å være på vei ut av svensk skole.

Også den finske læreplanen, som ihvertfall ennå var gjeldende i 1991, nevner finsk nasjonaltenkning som noe elevene skal lære å være kritiske til. I stedet for nasjonal identitet forventes finske elever å oppøve en rekke andre verdier: «Eleven tillägnar sig en på FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna baserad livsinställning... Eleven är mäktigen demokratisk verksamhet baserad på gemensamt ansvar och har positiva mänskorelationer såväl i sitt förhållande till närmiljön som hela mänskligheten: han förmår verka för jämlikhet, internationellt samförstånd och fred. Eleven har en positiv inställning till arbetet.»

Det er forbausende hvordan nøkkelformuleringene i de fem nordiske læreplanene bekrefter nasjonale stereotyper, med Norge som *norsk og bare norsk*, Danmark som *dansk i Europa*, Island som *de lærdes øy*, Sverige (inntil nylig) som *nordisk i Europa med evne til selvkritikk og toleranse overfor innvandrere*, og Finland som *hardt arbeidende forkjemper for menneskerettigheter, likhet, internasjonal forståelse og fred*. Innholdet i nasjonale identiteter er imidlertid, slik jeg understreket innledningsvis, tidsbestemte, og for tida ser det ut til å skje en drastisk forandring av svenskernes innstilling til seg selv. Norden går i glemmeboka mens Sverige vender tilbake som en europeisk makt med svensk identitet.

12 Ibid: 88-89. På s. 90 opplyses det forøvrig at elevene fortsatt «förutom det svenska språket och kulturen» skal lære om språk og kultur i «våra nordiska grannländer».

La meg nå gjennomgå et utvalg historielærebocker som er i bruk i nordiske videregående skoler.¹³ Hva har de å si om egen og andre nasjoner?

Finske lærere kan velge mellom fire seksbinds lærebokserier. Alle er imidlertid temmelig ens, ettersom de nøye følger en detaljert læreplan og har passert den statlige sensuren. Bare en av fire finnes i en svensk utgave; den leses derfor av alle finlandsvenske gymnasiaster.¹⁴ Kapitlet om dannelsen av middelalderstatene har et kart hvor navnet Sverige dekker både dagens Sverige og Finland. Finland sies å ha vært «en del av Sverige», og det gjøres en distinksjon mellom to typer av innvandring i middelalderen: Svensk og «främmande» (som i hovedsak betyr tysk og russisk).¹⁵ Det skulle vært interessant å vite om den samme distinksjonen blir gjort i de tre lærebokseriene som bare finnes på finsk. Den svenskspråklige boka hevder at historisk og kulturelt hører Finland til «den nordiska och därmed den västeuropeiska kulturkretsen».¹⁶ Begrepet 'Finland' ble formet i det 14. århundre, da det ble opprettet et bispedømme og et svensk «landskap» under det navnet. Finlands atskillelse fra Sverige i 1809 og tsar Alexander Is beslutning om å gjøre Finland til et autonomt storfyrstedømme med svenske lover og svensk som embetspråk, beskrives på forblifflig lidenskapsløst vis. Det samme gjelder utviklingen av den finske nasjonalbevegelsen senere i århundret. En av de innledende læresetninger i siste bind er at i det 20. århundre har Finland «funnit sin plats i Norden, men också i världsgemenskapen.»¹⁷

Både i Sverige og Norge har lærebokmarkedet i lang tid vært dominert av ett enkelt læreverk. To-tre forsøk på å utgi konkurrerende lærebocker i Sverige har mislykkes. *Alla tiders historia* bevarer sitt hegemoni.¹⁸ I Norge forsøker nå Gyldendal, Aschehoug og Universitetsforlaget hver for seg å utfordre Cappelens dominerende stilling med tre nye læreverk, men Cappelen lanserer samtidig en

13 For undersøkelser av den norske grunnskolens lærebocker i historie fra 1814 til 1980-årene, se S. Lorentsen, *Det nasjonale i grunnskolens historiebøker – et selvbylde i forandring, i Skolen, årbok for norsk skolehistorie* 1988: 12-31, og Norden i Norge, hva norske historiebøker forteller om de nordiske naboland, i *Historiedidaktik i Norden*, 4, 1990: 365-381.

14 B.E. Gran, H. Klingenberg, B. Krank, F. Nyberg, I. Penttilä, M. Wallenius, *Människor och samhällen. Historia för gymnasiet*, kurs 1-6, Borgå 1981-84.

15 Kurs 2: 23, kurs 3: 11, 31. Dog gjengir et annet kart det svenske kongedømmet som om det besto av to hoveddelar (Sverige og Finland); Kurs 3: 62.

16 Kurs 3: 8.

17 Kurs 6: 6.

18 B. Bergström, A. Löwgren, H. Almgren, *Alla tiders historia. Grundbok i historia för gymnasieskolan* (kort versjon), og *för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer* (lang versjon), Stockholm 1989 (siste utgave).

gjennomrevidert utgave av sitt verk.¹⁹ De to dominerende lærebokseriene i Sverige og Norge har ulikt opplegg: Det norske har egne bind for norgeshistorie og verdenshistorie, mens det svenske integrerer nordisk historie i verdenshistorien ved å vekse mellom kapitler om verden og Norden. De nordiske kapitlene i *Alla tiders historia* handler i hovedsak om Sverige; interessen for egen nasjon er på sett og vis skjult bak uttrykket «Norden» – og noen avsnitt om nabolandene. Lærebokas avsluttende avsnitt lyder: «Föreningen Norden spelar en stor roll för att stärka känslan av samhörighet mellan de nordiska folken på olika områden». Den programmatisk kamoufleringen av Sverige og svenskene bak et nordisk fellesskap må tildels tilskrives effekten av Herbert Tingstens angrep på nasjonalistiske lærebøker i 1949: *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*.²⁰ Det skal bli interessant å se hvor hurtig de svenske lærebokforlagene greier å oppfange 1990-årenes signal og lansere et mer nasjonalsinnret læreverv med Sverige på vei tilbake i europeisk maktpolitikk.

Den norske læreboka gjør såvidt ikke noe forsøk på å skjule Norge, men den utgaven som fortsatt brukes når dette skrives, har lite å si om nasjonal identitet som sådan eller om den nasjonalismen som skapte den. På samme måte som i den svenske læreboka blir det lagt betydelig vekt på økonomisk og sosial historie. Norsk nasjonalisme får negativ omtale i et kapittel om de samiske og kvenske etniske minoritetene og i et kapittel om «arktisk imperialism». Nasjonalisme nevnes også som en underliggende faktor i Norges løsrivelse fra Sverige i 1905:

I hele unionstida hadde nordmennene et slags «lillebror»-forhold til svenskene. Nasjonalismen på slutten av 1800-tallet falt sammen med en betydelig norsk framgang innenfor kunst, næringsliv og vitenskap. Den såkalte «gullalderen» i litteraturen gjorde det lettere å framheve det norske. Det var særlig overfor «storebror» Sverige at slike nasjonalistiske tendenser kom til uttrykk. Dette gav næring til høyrekrefter i Sverige som krevde fastere kontroll over Norge.

19 Ø. Stenersen, I. Libæk & T. Emblem, *Norge 1, norgeshistorie før 1850*; T. Emblem, T. Syvertsen & Ø. Stenersen, *Norge 2, norgeshistorie etter 1850*; T. Emblem, O. Hetland, I. Libæk, Ø. Stenersen, A. Sveen & S. A. Aastad, *Verden 1, verdenshistorie før 1850*; A. Sveen & S. A. Aastad, *Verden 2, verdenshistorie etter 1850*, Oslo 1989 (tredje utgave). Ifølge en oversikt i HIFO-nytt 1/93 hadde Cappellens læreverv omlag halvparten av markedet i 1992.

20 Boka finnes i en norsk utgave ved S.E. Odden: H. Tingsten, *Gud og fedrelandet, studier i hundre års skolepropaganda*, Oslo 1970. For Tingstens innflytelse i Sverige, se G. Behre & O. Lindqvist, «Forskning kring svenska historieläroböcker» Rapport 1, 1990 fra prosjektet «Europa och läroboken»: 8. På universitetsnivå har Sverige en separat lærebok om historien til de andre nordiske landene: L.-A. Norberg & L. Sjöstedt, *Grannlänarnas historia*, Stockholm 1970 (4. utg. 1987).

Svenske gymnasiaster lærer følgende:

«Den pagt som vi förpestes i, den hader og förbander vi.» Så skrev den norske författaren Björnsljerne Björnson om den svensk-norska unionen. Hans åsikt delades av de flesta norrmän i slutet av 1800-talet. Trots att Norge hade en tämligen stor självständighet, tyckte norrmännen att deras land behandlades som ett lydrike. ... 1905 ... Den norska aktionen väckte förbittring i Sverige, och i konservativa kretsar talade man om norrmännen som brutala revolutionärer vilka trampade lag och rätt under fötterna. Det fanns de som ville att den norska revolten skulle slå ner med vapenmakt. Men de flesta menade att norrmännen hade rätt till full självständighet om de så önskade.²¹

När det gäller 1905, er altså nasjonalismen nevnt som årsak i den norske læreboka. Det samme gjelder ikke fremstillingen av EF-avstemningen i 1972. Her er ordet «nasjonalisme» overhodet ikke nevnt. Elevene lærer bare om hvordan en folkebevegelse sto imot sentrale elitegrupper.²²

Danske lærere er mindre avhengige av fastfremrede lærebokserier. De har frie tøyler og kan sette sammen egne undervisningsopplegg av utvalgte kapitler fra bøker, artikler og kildestykker. I Danmark finnes det et rikt marked for læremateriell, og dette gjenspeiler de siste strømmingene i forskning og historisk debatt (men så behøver heller ikke danske gymnasiaster å kjøpe bøker; det gjør skolene. Til gjengjeld kjøper de ikke til alle elevene, så bøkene må gå på omgang). Dagens danske skoleelever lærer mye om kultur og mentalitet. Over de siste 10-15 årene er 150-200 titler blitt utgitt med henblikk på gymnasiets historieundervisning.²³ Ingen enkelt lærebok kan derfor ses som representativ for danske holdninger, men jeg har sett gjennom et av de siste årenes flerbindsverk, og det bekrefter trenden bort fra sosial og økonomisk historie i retning av kultur, livsstil og mentalitet.²⁴ Verkets siste sider handler om «Fitness-kulturen» og om internasjonaliseringen av musikk, mat og idrett. Dansk nasjonalisme omtales kort – og negativt – i et kapittel om krigen 1863–64. Her er teksten tendensiøs, nærmest sarkastisk, skjønt forfatterens spit rammer ikke datidens fiende, men de dumme nasjonalistiske danskene som hatet tyskere, og den uansvarlige danske regjeringen som beordret troppene til å fortsette kampen lenger enn dansk militær styrke

21 Emblem, Syvertsen, Stenersen, *Norge 2*: 64. Bergström, Löwgren, Almgren, *Alla tiders historia*, (kort versjon): 253.

22 *Norge 2*: 218-21.

23 Noen eksempler: A. Løkke, *Familietiv i Danmark*, System 1986. S. Sødring Jensen, *Historie og fiktion. Historiske børneromaner i undervisningen*, Danmarks Lærertidsskrift 1990. T. Vammen & C. E. Andresen, *Ungdommens historie 1880-1950*, København 1991. E. Bach Nielsen, *Sovjetunionens historie*, København 1990 (3. utg.).

24 N. Gullberg-Hansen, H. Skovgaard Nielsen, F. Smith (red.), *Alla tiders historie, Danmarks historie 1-3 og Verdens historie 1-3*, København 1989-90.

ga grunnlag for. Læreboka gir også inntrykk av å beklage 1800-tallets oppsplitting av det flerkulturelle og flerspråklige fellesskapet i Slesvig-Holstein i danske og tyske nasjoner. Denne beklagende holdningen gjenspeiler den tilnærming og sterkt økende kontakt som skjedde mellom Sønder-Jylland, Slesvig-Holstein og Hamburg-området i 1980-årene. Mange danskere er stolte over at de etniske relasjonene i dette området har utviklet seg fra bra til bedre i en tid da etniske motsetninger har blusset opp ellers i Europa.²⁵

Ingen av de ovennevnte lærebøkene er ennå blitt påvirket av den identitetsdebatten som brøt ut mot slutten av 1980-årene.

DEBATTENS MANGE FORMER

Det kan være passende å innlede med en oversikt over den store identitetsdebattens mange synspunkter og former: Teoretisk utprøving av begrepene «etnisitet» og «nasjonalitet»;²⁶ refleksjoner omkring doktrinen om nasjonal selvbestemmelse;²⁷ avsløring av nasjonale myter og generelle angrep på nasjonalisme;²⁸ forsiktige advarsler mot å tro at nasjonalstatens dager er talte;²⁹ forsvar for «progressiv»

25 *Danmarks historie*, 2: 64. For en diskusjon av den dansk-tyske fiendskapen på 1800-tallet, se N.F. Christiansen, Frø af ugræs: Danmark og Tyskland i det 19. århundrede i K.K. Kristiansen & J.R. Rasmussen, *Fjendebilleder & fremmedhad*, København 1988: 161-174. Se også tidsskriftet *Vandkunstens* spesialnummer om «Dansk-tysk grænselære», 1992 og L. Adriansen, Dansk og tysk spejlet i hinanden. Portrætter af national identitet i 1920, i U. Østergaard (red.), *Dansk identitet*, Århus 1993, s. 131-59.

26 R. Johansson, Nationalitetsproblemetts røtter: idéhistoriske aspekter, *Aktuelt om historia*, 1-2, 1990: 11-20. S. Tågil, Vad konstituerar en etnisk/nationell minoritet?, i *Nationale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet*, rapport til den XX nordiske historikerkongress, Reykjavik 1987: 7-14; Om etnicitet och konflikt. Några teoretiska utgångspunkter, *Aktuellt om historia*, 1-2, 1990: 6-10. U. Østergaard, Begrundelser for nationalitet. To definitioner af nationen i det 19. århundredes politiske tænkning, *Scandia*, 1, 1990: 79-88; *What is National and Ethnic Identity*, Arbejdsrapport 72, Center for kulturforskning, Århus 1990; National og etnisk identitet, i H. Fink & H. Hauge (red.), *Identiteter i forandring*, Århus 1991: 144-84.

27 Ø. Østerud, *Nasjonenes selvbestemmelsesrett. Søkelys på en doktrine*, Oslo 1984.

28 A. Knudsen, Fri oss frå nasjonalismen!, *Syn & Segn*, 4, 1990: 325-30. T. Hylland-Eriksen, Ned med nasjonalismen!, *Dagbladet* 31.4.91. H. K. Nielsen, National identitet?, i A. Linde-Laursen & J. O. Nilsson, op.cit.: 333-47.

29 Ø. Østerud, EF 1992 – mot en europeisk superstat?, *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1, 1990: 59-70; Norge i våre hjerter? Internasjonaliseringen og det nasjonale, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1990: 211-25; Europa og det nasjonale spørsmål, *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1, 1991: 3-10.

nasjonalsisme;³⁰ undersøkelse av nasjonalistiske bevegelsers sosiale og økonomiske basis;³¹ sammenligning av nordiske nasjoner og diskusjon av forholdet mellom dem;³² studier av nye og tradisjonelle minoriteter i de nordiske land;³³ beskrivelse og sammenligning av ikke-nordiske nasjoner og etniske grupper;³⁴ forsøk på å etterspore de enkelte nordiske nasjonenes nasjonale myter/karakteristika og

30 Den finske spesialisten på nasjonalisme Aira Kämäläinen bemerket i 1984: «After the second world-war it has not been popular to be a student of nationalism if one has an impartial point of view and does not despise nationalism»: 'The Idea of Nationalism', *Scandinavian Journal of History*, 1, 1984: 37. For et forsvar av venstreorientert nasjonalisme, se K. Lunden, 'Progressiv nasjonalisme – og kommunisme', *Syn & Segn*, 4, 1990: 318-24.

31 T. Nordby, 'Norsk nasjonalisme som historisk problem', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1, 1986: 65-79. Se også utviklingen av begrepet 'agrarnasjonalisme' i T. Nordby, *Det moderne gjennombruddet i bondesamfunnet: Norge 1870-1920*, Oslo 1991: 101-17.

32 Ø. Østerud, 'Nationalism och modernitet. Ett skandinaviskt perspektiv (f.o.f. en sammenligning av Norge og Sverige)', i FRN-Framtidsstudier, *Lycsalighetens halvø*, Stockholm 1987: 109-32. J. Rahbek Rasmussen, 'Danmark og Sverige som arvefjender: Fra Svenskekrige til fodbold i K.K. Kristiansen & J.R. Rasmussen', op. cit. 149-60. G. Karlsson & H. J. Debes, 'Island – Færøerne – Grønland', i *Nasjonale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet*, op. cit.: 15-43. S. Tønnesson, 'Nordlys. Sammenligning av nordiske nasjonalismer', *Den Jyske Historiker*, 49, 1989: 146-59. F. Erfelt, 'Kulturism – kultur og turism. Specialstudie av dansk vintersportturism i Sverige'; U. Østergaard, 'Hvortor hader vi svenskerne? Danmarkshistorierne mellem svensk og tysk, begge i A. Linde-Laursen & J. O. Nilsson, op. cit.: 117-48.

33 L. Rerup, 'Nationale mindretal i Sønderjylland/Slesvig'; E. Niemi & H. Salvesen, 'Samene og kvenene/finnene i minoritetspolitisk perspektiv'; M. Engman & H. Runblom, 'Invandrere i Norden efter 1850: alle i *Nasjonale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet*, op. cit.: 267-78.

34 Med den opprinnelige (men senere forlarte) intensjon å utforske fascisismens røtter, la Århusutdskriftet *Den Jyske Historiker* i midten av 1970-årene ut på en mangeårig rundreise i Europa med spesialnumre om Spania, Italia, Frankrike, Tyskland, Storbritannia og Sentraleuropa (Habsburgriket og dets etterfølgerstater); planen er å vende hjem med et nummer om Skandinavia. Spesialnumrene bringer dels essays med dristige synspunkter og store sammenligninger (som oftest signert Uffe Østergaard), dels mer empirisk orienterte artikler. For en diskusjon av prosjektet, se J. Iversen, 'Nasjonstater og politisk kultur', *Den Jyske Historiker*, 47, 1989: 112-16 og sammesteds: N. A. Sørensen, 'At skabe italiener. Politisk integrasjon i Italiaen 1860-1984: 45-68. Den historiske antropologen Anne Knudsen i København skrev sin doktoravhandling om korsiskansk nasjonalisme: *En Ø i historien. Korsika. Historisk antropologi 1730-1914*, København 1989. Med grunnlag i dette arbeidet reflekterte hun over «mikro-nasjonalismer» mer generelt: 'Mikronasjonalismens dannelseshistorie', i A. Linde-Laursen & J. O. Nilsson, op. cit.: 19-38. Se også: A. Knudsen & P. Øhrgaard, 'Folk og riger', i M. Trolle-Larsen (red.), *Over hegnet*, Odense 1990: 37-56.

hvordan de ble skapt,³⁵ søking etter nye måter å markedsføre en nasjonal profil,³⁶ kosmopolitiske argumenter for et flerkulturelt samfunn,³⁷ diskusjon om sentrale stridsspørsmål i den nasjonale historien.³⁸ Nevnes bør også at historikerne fortsatt bidrar til å reproducere statenes nasjonale identiteter gjennom lærebøker, historiske verker og fjernsynsserier der nasjonen gjøres til fremstillingens

35 DANMARK: B. Holbek, Danske folkeminder og dansk nationalitet, *Tradition*, 10, 1980: 53-63. U. Østergaard, Hvad er det «danske» ved Danmark? Tanker om den «danske vej» til kapitalismen, grundtvigianismen og «dansk» mentalitet, *Den Jyske Historiker*, 29-30, 1984: 85-137. I. Adriansen, *Fædrelandet, folkeminderne og modersmålet*, Sønderborg 1990. P. O. Christiansen og U. Østergaard, Folket, landet og nationen; O. Feldbæk, Dansk identitet 1740-1992, i U. Østergaard (red.), *Dansk identitet?* op.cit.: 13-56, 57-58. ISLAND: G. Karlsson, Folk og nation på Island, *Scandía*, 1, 1987: 129, 145, 205.

NORGE: A. M. Klausen (red.), *Den norske væremåten*, Oslo 1984. B. Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, Oslo 1989. J. Haugan, *400-årsnatten, norsk selvforståelse ved en korsvei*, Oslo 1991. Nina Witoszek, Der Kultur møter Natur: Tilfellet Norge, *Samtiden*, 4, 1991: 11-19. J. Lorentzen, *Norge Norge... fraslitt og strev til stress og mas*, Oslo 1992. N. Segelcke (red.), *Norge ad notam. En kulturhistorisk innføring*, Oslo 1992. T. Hylland Eriksen, Being Norwegian in a shrinking world, reflections on Norwegian identity, i A. Cohen Kiel & A. Thorud (red.), *Continuity and Change, Aspects of Modern Norway*, Oslo (under utgivelse).

SVERIGE: A. Ruth, Myten om svenskheden, *Vår lösen*, 1985: 5-6. J. Frykman & O. Löfgren (red.), *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, Malmö 1985. D. Gaunt & O. Löfgren (red.), *Myter om svensken*, Stockholm 1985. O. Löfgren, Nationaliseringen av Sverige, *Ord & Bild*, 3, 1987: 9. (spesialnr. om spørsmålet: «Finns Sverige?»). Å. Daun, *Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv*, Stockholm 1989 (for en drepende kritikk av Daun, se H. Montgomery, Myter om svensken, *Tvårsnit*, 3, 1989: 38-44).

En rekke ytterligere forsøk på å beskrive nasjonale myter eller karakteristika for de enkelte nordiske nasjoner er samlet i A. Linde-Laursen & J. O. Nilsson, op.cit.

36 Anisdahl & Christensen, *Prosjekt Norgesprofil*, Oslo 1990.

37 T. Hylland Eriksen, *Veien til et mer eksotisk Norge. En bok om nordmenn og andre underlige folkestag*, Oslo 1991.

38 NORGE 1814: T. Titledstad, Den kalde krigen - og 1814?, *Syn og Segn*, 4, 1983. K. Lunden, 1814 - «friheten i gave»? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 3, 1984, opptrykt som «Friheten i gave»? Den norske revolusjonen i 1814 i K. Lunden, *Dialog med fortida, Historie og historikarar frå 1184-1984*, Oslo 1985: 114-34. T. Titledstad, 1814 anno 1986, *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2, 1986: 77-78. Ø. Sørensen, Ernst Sars' teori om 1814 - et forsvar verdt?, *Historisk Tidsskrift* (norsk), 4, 1987: 469-95. Ø. Sørensen, Hovedlinjer og milepæler i Norges historie, i Segelcke, op. cit.

FINLAND 1809, 1917: Spesialnr. av *Historisk Tidsskrift för Finland* om «nationella ödesfrågor», 3, 1987. Se også den selvbiografiske boka O. Ruin, *Spänningar. Finland speglat i en familj*, Stockholm 1987.

selsvagte ramme.³⁹ Skillet mellom norges historie og verdenshistorie er så innarbeidet at de fleste sjelden tenker over hvor vilkårlig og historisk betinget det egentlig er.

To former skal nevnes særskilt, som jeg vil vende tilbake til senere: den «europpeiske utfordring»: diskusjon og forsøk på å innføre en europeisk identitet i

39 DANMARK: J. Danstrup & H. Koch, *Danmarks historie* (14 bd. + tilleggsbd.), København 1962-72. S. Mørch, A.E. Christensen, H.P. Clausen, S. Ellehøj (red.), *Danmarks historie* (10 bd. beregnet for akademien), København 1977-92. S. Mørch, *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*, København 1982. O. Olsen (red.), *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* (16 bd.), København, 1988-91. Det kan tilføyes at ved 400 årsjubileet for Christian 4s tronbestigelse ble det utgitt minst 15 bøker (5000 sider) om kongen og hans samtid i Danmark (derav tre biografier).

FINLAND: J. Jaakkola (red.), *Suomen Historia* (10 bd.), Helsinki 1961-64. E. Jutikkala, *A History of Finland*, 1962 (svensk oversettelse: *Finlands historia*, Stockholm 1965). E. Juva & M. Juva, *Suomen Kansan Historia* (5 bd.), Helsinki 1966-67. Y. Blomstedt (red.), *Suomen Historia* (8 bd.), 1984-88. S. Zetterberg (red.), *Suomen Historian Pikkujättiläinen* (1 bd.), Helsinki 1987. M. Klinge, *Rids af Finlands historie*, Helsinki (udatert). S. Zetterberg, *Finland efter 1917*, Helsinki 1991. T. Edgren & L. Törnblom, *Finlands historia* (bd. 1 av 3), Helsinki 1992.

NORGE: K. Mykland (red.), *Norges historie* (15 bd.), Oslo 1976-80. B. Furre, *Vårt hundreår. Norsk historie 1905-1990* (1 bd.), Oslo 1991. R. Danielsen, S. Dyrvik, T. Grønlie, K. Helle, E. Hovland, *Grunntrekk i norsk historie fra vikingtid til våre dager*, Oslo 1991. En ny omfattende norges historie, redigert av K. Helle, K. Kjeldstadli og S. Sogner, er under utarbeidelse, og det samme er et verk om norsk utenrikspolitisk historie.

SVERIGE: Svenske faghistorikere har ikke samme tradisjon som de andre nordiske land for å skrive historie for et allment publikum. Det overlates til publisister og journalister som Åke Henriksson og Herman Lindqvist. Når de svenske faghistorikere en gang imellom skriver historiske oversiktsverker, dreier det seg om universitetslærebøker av et særdeles faglig slag. Disse utgivelsene blir kontinuerlig revidert og kan derfor overleve to-tre tiår. Det er tilfellet for S. Carlsson & J. Rosén (hovedforf.), *Den svenska historien*, (15 bd.) Stockholm 1966-68 (rev. utg. 1979) som ikke bare er en allmenn historie, men også gir en historografisk oversikt. 15-bindsutgaven bygde på den kortere *Svensk historia* av de samme forfatterne (2 bd.), Stockholm 1961. Den nyeste serien av universitetslærebøker er T. Lindqvist & K. Ågren, *Sveriges medeltid*, 1985; G. Behre, L.-O. Larsson, E. Österberg, *Sveriges historia 1521-1809. Stormakstiden och småstatsrealiteter*, 1985; L.-A. Norborg, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, 1988. Se også note 64.

«SISTE: I 1993 brøt selveste Jörgen Weibull tradisjonen og utga en svensk historie fra steinalderen til Carl Bildt på 150 sider: J. Weibull, *Sveriges historia*, 1993.»

konkurranse med eller som supplement til den nasjonale;⁴⁰ og «den nordiske motoffensiven»: forsøk på å hevde en felles nordisk identitet, enten i forsvar mot Europa eller som en måte å markere seg på i Europa.⁴¹

Til slutt vil jeg nevne de to formene for identitetsdebatt som jeg selv er mest begeistret for:

1) *Empirisk utforskning av hvordan ulike nasjonale identiteter har oppstått, blitt formulert og propagandert av visse elitegrupper, og hvordan de er blitt formidlet til befolkningen i spesifikke historiske perioder.* Enkelte empiriske undersøkelser er nå i gang rundt om i Norden. Blant annet er det planlagt et tverrfaglig prosjekt om norsk nasjonal identitet på 1800-tallet ved Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Pionerprosjektet når det gjelder utforskning av en nasjonal identitets fremvekst i Norden er *Dansk identitetshistorie*. Dette prosjektet, som ble ledet av Ole Feldbæk ved Københavns universitet, førte til utgivelse i årene 1990-91 av fire bind bestående av 20 avhandlinger med 12 ulike forfattere om en rekke aspekter ved fremveksten av dansk identitet fra 1700-tallet og fremover. Verket ble såvisst ikke noen folkelesning, og forfatterne fikk kritikk både for å ha unnlatt å forsøke seg på en teoretisk avklaring og for å ha avstått fra å skrive en syntese. Noen av forfatterne gjorde da et forsøk på å skrive en syntese: *På sporet av dansk identitet* (1992). Det ble en mer korrfattet og lesverdig fremstilling, som også tar for seg eldre tid, men noen egentlig syntese ble boka ikke. Den består av en serie kronologisk avgrensede artikler med løs indre sammenheng. Bokas verdi

40 S. Tønnesson, Is Norway a European Country?, i K. Bohnen, H. Müssener & F. Schmöe, *Europa, eine kulturelle Herausforderung für die Nordischen Länder*, (publications of the Department of Languages and Intercultural Studies, Aalborg University), København/München 1992. For den tidlige svenske europadebatten, se publikasjonene til Sekretariatet för framtidsstudier, så som de fem artiklene i *Lycksalighetens halvö. Den svenska välfärdsmodellen och Europa*, Stockholm 1987, særlig P. Puig i Scotoni, Europa som hot eller løfte. Likheter og ulikheter mellom svensk og spansk europadebatt: 133-49. Arne Ruth har spilt en stor rolle for svensk europadebatt gjennom sine artikler i *Dagens Nyheter*. Se også *Ord & Bild*, spesialnummeret «Ett nytt Europa», 3, 1982, og flere essays i O. Tunander, *Den svarta duvan. Essäer om makt, teknik och historia*, Göteborg/Stockholm 1985. J. Gidlund & S. Sörlin, *Ett nytt Europa: Identitet och suverenitet i den europeiska integrationen*, Stockholm 1991. Se også notene 65-72.

41 R. Steen, Europa utfordrer Norden, *Aftenposten* 15.6.90. *Special Report, Norden, Europe and the Near Future*, Report from the Directors of Nordic Peace Research Institutes, Oslo 1991. S. Jervell, Elementer i en ny nordisk arkitektur, kap. 7 i *Norden i det nye Europa*, report from the four Nordic Institutes of International Relations and the University of Reykjavik. Helsingfors, Copenhagen, Oslo, Reykjavik, Stockholm 1991. P.-M. Gardberg, Vår nordiska identitet og O. Hemer, En nordisk offentlighet - utkast til en strategi (herved anbefalt); begge i A. Linde-Laursen & J. O. Nilsson, op.cit. Nordisk Råd, *Nordisk kulturidentitet i ett föränderligt Europa* (22 foredrag fra en konferanse i august 1991), Stockholm 1991. Ytterligere 15 forsøk på å definere en nordisk identitet er samlet i S. Karlsson (red.), *En okänd själ - på jakt efter det nordiska*, Stockholm 1991. Se også notene 73-87.

svekkes også av at forfatterne åpenbart har vært uenige om *når* dansk nasjonal identitet oppsto, uten at dette blir diskutert. For meg å se er *På sporet av dansk identitet* en bekræftelse på at Feldebæk og hans medarbeidere valgte rett da de i utgangspunktet bestemte seg for å iverksette en serie empiriske undersøkelser i stedet for å utarbeide en syntese. De nasjonale identitetenes utvikling er foreløpig så lite utforsket at vi trenger omfattende undersøkelser før det er mulig å skrive synteser på vitenskapelig grunnlag.⁴²

2) *Forfolkende og komparative forsøk på å gi en oversikt over de europeiske nasjoner, beskrive deres særtrekk, kontrastere dem mot hverandre, vise hvordan de spiller seg i hverandre, avgrensner seg fra hverandre og mottar impulser fra hverandre.* Her finnes det en gammel tradisjon fra de europeiske skribenter Ludvig Holberg og Johann Gottfried Herder. Holberg skrev i 1743 en epistel om de europeiske nasjoners ulike karaktertrekk, men våget seg ikke til å si mye om de nordiske, «thi Folk udi Norden ere alt for nøye regnende». Han overlot derfor til

42 O. Feldebæk (red.), *Dansk identitetshistorie* (4 bd.), København 1991-92. F. Lundgreen-Nielsen (red.) *På sporet af dansk identitet*, København 1992. Nytilig utkom også en antologi over tekster om danskhet: T. Borup Jensen (red.), *Danskernes identitetshistorie, antologi, til belysning af danskernes selvforståelse*, København 1993. Andre bøker med grunnlag i solid empirisk forskning er: L. Rerup, *Slesvig og Holsten efter 1830*, København 1982 og Ø. Sørensen, *Hitler eller Quisling. Ideologiske brymninger i Nasjonal Samling 1940-1945*, Oslo 1989, og S. Aa. Aarnes, «Og nevner vi Henrik Wergelands navn»: *Wergeland-kultusen som nasjonsbyggende faktor*, Oslo 1991.

K. Lunden, *Norsk grålysning. Norsk nasjonalmedvii 1770-1814*, Oslo 1990, er også en empirisk undersøkelse, men dens kvalitet hemmes av forfatterens hang til ensidig å opphøpe kildestarter som demonstrerer eksistensen av norsk identitet. Boka mangler den type analyse av samspill og konflikt mellom kryssende identiteter som finnes i Feldebaks arbeid.

Noen artikler, bygd på empiriske undersøkelser, bør også nevnes: Jan Lindroth, *Idrott och nationalism - några historiska exempel, Sveriges Centralförenings för Idrottens Främjande årsbok*, Stockholm 1979, s. 1-15. Matti Goksoyr, *Popular Pastimes or Patriotic Virtues? The Role of Sport in the National Celebrations of Nineteenth-century Norway, The International Journal of the History of Sport*, Vol. 5, No. 2, 1988, s. 239-46. S. Aa. Aarnes, *Wergeland-kultusen som nasjonsbyggende faktor, Nytt Norsk Tidsskrift*, 2, 1990, s. 145-54, og B. Stenseth, *Lysakerkretsen 1890-1940: En nasjonal linje, Samtiden*, 4, 1991, s. 2-10. B. Stenseth kommer i 1993 med en bok om Lysakerkretsen som nasjonsbyggende miljø.

NAVF's program for kultur- og tradisjonsformidlende forskning (KULT), som ble startet i 1986, la i 1992 fram en rapport om 200 prosjekter finansiert over programmet. Blant disse var det merkelig få som tok for seg den nasjonale elitekulturen, og ytterst få som eksplisitt tok opp overordnede spørsmål knyttet til nasjonal identitet. Prosjektene var enten lokale eller sektorpreget. De som kom nærmest en utforsking av nasjonal identitet, var et om innvander- versus nasjonalstat, et om den «nasjonaliserte» skikkulturens fremvekst i Norge, og en utstilling ved de Sandvigske samlinger om: «Er nordmenn norske?». NSD/NAVF, *Forskning om kultur, prosjektkatalog for KULT 1986-92*, Bergen 1992.

andre «som have stærkere Ryg end jeg» å gi portrett over dem (men 20 år senere hadde han vunnet mot til å skrive sine verker om Danmarks og Norges historie).⁴³ Herder unnslo seg ikke for å beskrive den tyske nasjons karaktertrekk (som han mente de nordiske folk hadde bevart særlig godt). Han la grunnlaget for en stortysk kulturnasjonalisme med sin fremhevelse av tyskernes særlige egenskaper og med et skarpt skille mellom de folkene som hørte hjemme i Europa og de fremmede; jødene karakteriserte han som en «parasittisk plante».⁴⁴ To nålevende forfattere har tatt opp igjen tradisjonen for dristige og bredt anlagte sammenligninger av folkekarakterer i Europa, igjen én med tysk og én med dansk som hovedspråk, denne gang også med en felles antinasjonalistisk grunnholdning: Hans Magnus Enzensberger og Uffe Østergaard.⁴⁵

HVORFOR

Hvordan kan vi forklare fremveksten av den store identitetsdebatten?

For det første må forklaringen søkes i velferdsstatens krise. Økonomisk stagnasjon fjernet i 1980-årene skattegrunnlaget for noe av den nordiske velferden, og samtidig fjernet den vestlige verdens nyliberalisme mye av den tiltrekning som «den skandinaviske modellen» hadde hatt. Dette hadde størst effekt i Sverige ettersom svensk identitet i hovedsak bygd på landets økonomiske suksess, sosiale velferdssystem og evne til å løse konflikter gjennom kompromissøkende forhandlingssystemer. Jan Troells film *Sagolandet* var det mest slående uttrykk for den svenske krisen og den tomheten som fulgte. Etterkrigstidas mangel på nasjonale symboler og nasjonalfølelse i Sverige kan forklares på to måter: 1) Siden napoleontida har det ikke vært krig i Sverige, og Sverige har ikke vært i krig; 2) Sosialdemokratiet, som har dominert svensk politikk, har aldri behøvd nasjonale symboler for å fremme sin sak, i Sverige har nasjonalisme vært noe konservativt eller reaksjonært. Den svenske eller «skandinaviske» modellen – «folkhemmet» – var moderne og framtidstrettet og lite opptatt av tradisjoner. Årene 1980-81 markerer et vannskille i svensk historie. Da sa befolkningen nei

43 Sitert etter K. Hastrup, *Den nordiske verden*, bd. 1, s. 11.

44 Herder regnet folkene i Norden (Danmark, Norge og Skandia) som tilhørende det tyske folk. De hadde drevet bort finnene og bevart tyskernes opprinnelige skikker bedre enn på kontinentet. I kapitlet «Nordische Reiche und Deutschland» skrev han: «Wo die Nothdurft gebietet, lebet man lange derselben gemäss; und so blieben Nordens Deutsche Völker länger als andre ihrer Mitbrüder im Zustande der Eigenhörigkeit und Freiheit. ... Wie in einer nördlichen Schweiz, also hat sich in diesen Gegenden die Einfaht Deutscher Ursitten lang erhalten, und wird sich erhalten, wenn solche in Deutschland selbst nur noch eine alte Sage sein wird.» J.G. Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784-91.

45 H. Enzensberger, *Ach Europa*, Frankfurt am Main 1987; *Akk Europa*, Oslo 1987; Stockholm 1988; *Åh Europa*, København 1990. U. Østergaard, *Europas ansigter: Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden*, København 1992. For en programartikkel, se U. Østergaard, 'Denationalizing' National History – The Comparative Study of Nation-States, *Culture & History*, 9/10, 1991: 9-41.

til atomkraft i en folkeavstemning; landet hadde sin største streikebevegelse siden 1909; en sovjetisk ubåt gikk på grunn i skjærgården; på den andre siden av Østersjøen innførte det polske kommunistregimet unnakstilstand; og sist men ikke minst gikk fire ledende intellektuelle til angrep på «massemediavånstern» gjennom artikler i *Svenska Dagbladet*. Disse begivenhetene innledet den krisen for den svenske modellen som senere er blitt bare dypere og dypere.⁴⁶ I Norge har krisen for det sosialdemokratiske velferdssamfunnet i særlig grad bekymret de venstresosialistene som tidligere var i opposisjon til sosialdemokratiet og knyttet sine sosialistiske ambisjoner til folkelige bevegelser i periferien. Sosialisten og antropologen Ottar Brox og sosialisten og historikeren Berge Furre, som begge gjorde en historisk innsats i 1960- og 70-årene for å redde bygde-Norge fra urbanisering i svensk takt, var i 1980-årene blant dem som tok sterkeste til orde for å forsvare de kriserante sosialdemokratiske verdiene. I sin bok om Norges historie i det 20. århundre beklaget Berge Furre seg over 80-årenes triste tilstander: «Den sosialdemokratiske orden mista etter kvart si moralske berekraft som menings-gjevande visjon. Marknadsfetisjismen på åttitalet gav eit hardare samfunn med mange taparar. Mange meinte på slutten av åttitalet at samfunnet opplevde ei verdikrise. Sjølv spørsmålet etter mål og mening glei i bakgrunnen.» Furre håpet på et nytt paradigme: «...må det truleg til eit mentalt oppbrot, eit nytt paradigme som gjev rom for eit politisk «grep» med moralsk og visjonær berekraft til å nyttenkja økonomi og samfunn.»⁴⁷

Den andre grunnen til fremveksten av den store debatten må søkes i oppløsningen av de nasjonale kringkastingsmonopolene. Den svenske etnologen Orvar Löfgren har argumentert overbevisende for at 1950- og 1960-årene, med bare en eller to nasjonale fjernsyns- og radiokanaler, markerte høydepunktet for utviklingen av det nasjonale fellesskap.⁴⁸ I den perioden kunne alle innenfor den enkelte nasjon snakke om det samme. I 1980-årene kom det nasjonale kulturfellesskapet under angrep fra begge sider: på den ene siden lokalradioer og lokal-TV, på den andre de overnasjonale fjernsynskanalerne. Tilgangen til et stort antall kanaler via satellitt gjorde at folk ikke lenger var avhengig av sitt nasjonale fjernsyn. I januar 1991 ble fjernsynsseerne i Norge stilt overfor en konflikt mellom nasjonale og internasjonale verdier da de måtte velge mellom å se på Kong Olav Vs begravelse i Norsk Rikskringkastings sendinger eller følge utviklingen av situasjonen i Gulfen på CNN, BBC, SKY NEWS eller en av de svenske kanalene. I Sverige ble minnet om 1960-årenes nasjonale TV-samhold markert ved Lennart Hylands begravelse i 1993. Siden midten av 1980-årene har de nasjonale fjernsynsselskapene søkt etter nye måter å holde på sine seere, dels ved å sende stadig flere serier som har hatt høye seertall i andre land, dels ved å forsøke å utvikle nye former for nasjonal eller regional profil i et internasjonalsert,

46 Intervju med M. Löfgren, redaktør for *Ord och Bild* 1985-90 i Göteborg, 23.9.91.

47 B. Furre, *Vårt hundehår. Norsk historie 1905-1990*, Oslo 1991: 488, 494.

48 O. Löfgren, *Nationaliseringen av Sverige, Ord & Bild*, 3, 1987: 9.

kompetitivt mediemiljø. I Norge er disse bestrebelsene i noen grad knyttet til forberedelsene av vinter-OL 1994, som forventes å utgjøre en nasjonal test ikke bare for utøvere og arrangører, men for nasjonens samlede yteevne.

For det tredje ble identitetsdebatten, særlig i dens innledende fase, påvirket av den mobilisering av etniske og nasjonale minoriteter i Norden som var skjedd i 1970-årene. I Norge, Finland og (senere og i mindre grad) Sverige førte samenes mobilisering til fornyet interesse for begrepene etnisitet og nasjonalitet.⁴⁹ De nasjonale frigjøringsbevegelsene i Grønland og Færøyene spilte en tilsvarende rolle i Danmark, og den ålandske gjorde et visst inntrykk i Finland. I noen grad kunne disse bevegelsenes ledere bruke nyere antropologiske og etnologiske teorier som argumenter – og vitenskapelige seminarer som plattform – i sin kamp.

Identitetsdebatten har for det fjerde vært knyttet til den tilstrømning av flyktninger og innvandrere som skjedde fra 1970-årene og fremover fra Balkan, Midtøsten, Chile og Vietnam.⁵⁰ Tilstedeværelsen av mørkhudede innvandrere og flyktninger ledet til fremmedfrykt i deler av den nordiske befolkningen og til fremvekst av anti-innvandringsbevegelser, som til tross for begrenset oppslutning vakte stor oppmerksomhet. Innvandring og minoritetsspørsmål ble diskutert av nordiske samfunnsforskere – også historikere – ved en rekke seminarer og konferanser.⁵¹

For det femte ble nordiske intellektuelle påvirket av den europeiske utfordring. Det førte til konflikthfyllte reaksjoner i Norden da intellektuelle kretser på kontinentet under siste del av den kalde krigen forsøkte å skape en (sentral-) europeisk kulturell identitet. I neste omgang kom så utfordringen fra EFs vedtak i 1986 om å skape et indre marked fra 1992 og ikke minst den ulykksalige Maastricht-traktaten om dannelse av en europeisk politisk og monetær union. Sammenbruddet for kommunistregimene i Øst-Europa fikk Sverige til å

49 For en grundig gjennomgåelse av ulike rettsgrunnlag for etniske identiteter, se Samerettsutvalget, *Om samenes rettsstilling*, NOU 1984:18.

50 De største gruppene av fastboende utenlandske *statsborgere* i Norden fra land utenfor Nord-Europa og Nord-Amerika var i 1990-91: Sverige: jugoslaver (41 053), iranere (38 982), tyrkere (25 475), chilenerne (19 874), grekere (6 516). Danmark: tyrkere (29 680), jugoslaver (10 039), iranere (8 977), pakistanere (6 231). Norge: pakistanere (11 442), vietnamesere (6 898), iranere (5 942), tyrkere (5 523), chilenerne (5 388), jugoslaver (4 242). Finland: italienerne (395). Island: jugoslaver (91). Nordic Statistical Secretariat (red.), *Yearbook of Nordic Statistics*, 1992.

51 Det ble holdt en workshop under det nordiske historikermøtet i Reykjavik 1987, en konferanse i Torshavn 1989, og en serie workshops innenfor et nordisk inspirert nettverk under the European Science Foundation. G. Karlsson (red.), *Nasjonale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet. Rapport til den XX nordiske historikerkongres*, Reykjavik 1987. S. Tønnesson, Nordlys. Sammenligning av nordiske nasjonalismer, *Den Jyske Historiker*, 49, 1989:146-59. M. Engman, Jämförande forskning rörande etniska grupper, *Historisk Tidskrift för Finland*, 1988: 333-37. G. Blom, P. Graves, A. Kruse & B. Thorup Thomsen, *Minority Languages – the Scandinavian Experience*, Oslo, Nordic Language Secretariat, 1992.

modifisere sin tradisjonelle nøytraltetspolitikk og søke om medlemskap i EF. Finland fulgte etter, og i 1992 søkte også Norge. Det satte en hel rekke nye spørsmål på dagsordenen, blant annet om de nordiske landenes rolle i det nye Europa. Mange fryktet at integrasjonen i EF skulle svekke deres nasjonale fellesskap. Foreløpig ser det stikk motsatte ut til å være tilfelle, både innenfor EF og i de landene der regjeringene og eksportindustrien ønsker seg inn. Både hos dem som liker seg i EF, dem som glerne vil inn og dem som vil ut eller bli stående utenfor, har EF-spørsmålet snarere skjerpet enn svekket behovet for å markere nasjonal egenart. Det Europa vi opplever i 1993, er et Europa med sterkere nasjonalfølelser og nasjonale mosevinger enn tidligere, såvel i øst som i vest.⁵²

For det sjette ble nordiske intellektuelle nødt til å forholde seg til de etniske og nasjonale konfliktene som blusset opp andre steder i verden. Islamsk fundamentalisme bredte seg, og etniske og religiøse grupper gikk i strupen på hverandre på steder som Sri Lanka og Afrikas horn. Kaldkrigsordningen i Europa brøt sammen; de baltiske nasjonene gjenoppsto som selvstendige stater i Østersjøen, og krigen brøt ut mellom kroater, serbere og bosniske muslimer på Balkan. Behovet for å forstå hvorfor religion, etnisitet og nasjonalisme overtok de politiske ideologienes rolle i å utløse økonomiske og sosiale konflikter, ble påtrengende.

For det sjuende var det alt i midten av 1980-årene oppstått en lakune i nordiske venstreintellektuelles begrepsapparat. Den marxistiske terminologien som preget 1970-årene, tørtet ut. De intellektuelle sluttet å angripe kapitalismen og fremheve klasseinnsattinger; selv kjønnsforskjellene vakte mindre oppmerksomhet enn før. Det skapte et begrepsmessig vakuum som på det sosiale, økonomiske og politiske område ble fylt av pragmatiske og rene forsvarsholdninger, og innenfor humaniora og samfunnsvitenskap av begrepene 'kultur', 'tradisjon', 'identitet', 'etnisitet' og 'nasjon'. Sosiologien mistet det meste av sin appell; statsvitenskap og antropologi (og i noen grad etnologi) tok over som toneangivende samfunnsvitenskaper. Det kunne tydelig merkes innenfor det «begrepsløse» historiefaget som nå ble stadig mer påvirket av statsvitenskapelige og antropologiske problemstillinger der sosiologisk inspirert sosialhistorie tidligere hadde stått sterkt. Den teoretiske inspirasjonen til identitetsdebatten kom paradoksal nok i hovedsak fra antinationalistiske, kosmopolitiske britiske samfunnsforskere som studerte etnisitet og nasjonalisme fra den nysgjerrige avskyens synsvinkel: Eli Kedourie, Eric Hobsbawm og fremfor alt Ernest Gellner og Ben Anderson.⁵³ Men de som ønsket

52 For innsiktstfull diskusjon av forholdet mellom de etablerte nasjonenes identitet og europeisk (nasjonal) identitet, se to artikler av Anthony D. Smith, *National identity and the idea of European unity*, *International Affairs*, 1, 1992: 55-76; *A Europe of Nations – or the Nation of Europe?*, *Journal of Peace Research*, 2, 1993.

53 E. Kedourie, *Nationalism*, London 1960 (ny utgave 1985). E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780*, Cambridge 1990. E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford 1983. B. Anderson, *Imagined Communities*, London 1983 (ny, utvidet utgave 1992).

å forsvare eller styrke sin nasjonalfølelse og sjølråderett, kunne søke støtte hos en mer forståelsesfull britisk teoretiker: Anthony D. Smith.⁵⁴ Franske og tyske samfunnsforskere gjorde seg lite gjeldende; det tok lang tid før de fattet interesse for identitetsdebatten.⁵⁵

Jeg skal ikke gi meg til å vurdere den relative betydningen av de sju faktorene som er nevnt. Velferdsstatens krise, opplysningen av det nasjonale mediemonopolet, mobiliseringen av etniske og nasjonale minoriteter i Norden, innvandringen av mennesker med annen hudfarge, utfordringen fra EF, oppblussingen av etniske og nasjonale motsetninger rundt om i verden, og bortfallet av klassetenkning og marxistisk begrepsapparat, alt dette bidro til sammen til den store identitetsdebatten.

NASJONALE SAMMENLIGNINGER

Identitetsdebatten har fått ulike nedslag i historikermiljøene innenfor de nordiske land. Danskene var tidlig ute med å undersøke sin danskhet, svenskene med å diskutere europeisk identitet. Nordmennene og finnene gjenopplivet sine gamle debatter om hvordan de ble fri (eller atskilt) fra Danmark, Sverige og Russland. Det er nærliggende å foreta en parvis sammenligning, først av de to unge nasjonene, Norge og Finland, dernest av de to gamle, Sverige og Danmark. Island vil jeg her la ligge på grunn av mangel på kunnskaper.

Både i Finland og Norge ble 1980-årenes nasjonale historiedebatt åpnet med en positiv omfortolkning av den periode da landet var en del av det svenske, respektive danske kongeriket. I årene 1975-82 utga Matti Klinge ved universitetet i Helsinki/Helsingfors et antall essays som analyserte de historisk overlappende

54 A. D. Smith, *Theories of Nationalism*, London 1971 (ny utgave 1983); *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986; *National Identity*, London 1991. For to senere artikler av Smith, se note 52.

55 Den fremste franske nasjonalisme-eksperten er Raoul Girardet, forfatter av den klassiske studien *L'idée coloniale en France de 1871 à 1962*, Paris 1972. Girardet har også utgitt en antologi av tekster fra årene 1871-1914: *Le nationalisme français*, Paris 1983. Senere har Jean-Yves Guiomar publisert et historisk fundert teoretisk oppgjør med det etnisk baserte nasjonsprinsippet: *La Nation entre l'histoire et la raison*, Paris 1990. I Tyskland er det nylig utkommet en interessant antologi som bl.a. inneholder en sammenlignende artikkel av Rudolf von Thadden om hvordan den nasjonale identiteten ble oppbygd i Tyskland og Frankrike: B. Giesen (red.), *Nationale und kulturelle Identität, Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit*, Frankfurt am Main 1991.

svenske og finske identitetene.⁵⁶ I Norge utga Sverre Bagge og Knut Mykland ved universitetet i Bergen boka *Norge i danskeriden*.⁵⁷

Klinge diskuterte de ulike betydningene av termene «Sverige» og «Finland». Inntil midten av 1600-tallet, skrev han, var «Sverige» et kongedømme med tre sentrale provinser: Götaland, Svealand og Eggentiga Finland (den sørvestlige del av dagens Finland, med Åbo som viktigste by). I tillegg til rikets tre sentrale provinser var det også en periferi, som besto av Småland, Norrland, Österbotten, Savolax, Västerbotten og Värmland. Etter fredsslutningene i Roskilde 1658 og 1660 ble Skåne, Halland og Blekinge lagt til som sentrale provinser og Bohuslän, Jämtland og Härjedalen som periferi. Åbo fortsatte å være en av de sentrale byene i det svenske riket helt til 1809. Etter Klings oppfatning var det innlysende for enhver utdannet person i Åbo på slutten av 1700-tallet at han var svensk, men samtidig kunne han godt betrakte seg som finsk ettersom han bodde i Finland (akkurat som en borger i Odense kunne være både dansk og fynsk). Hvis den svenske finnen i Åbo på slutten av 1700-tallet var inspirert av romantiske ideer, kunne han også gi seg til å lære finsk språk. Etter Klings oppfatning ble dagens Finland skapt av tsar Alexander I i 1809, da han bestemte seg for å la være med å integrere de provinsene han hadde erobret fra Sverige i tsarriket, og isteden samlet dem i et nytt autonomt storfyrstedømme med navnet Finland, med svenske lover og svensk embetsspråk.

Etter utgivelsen av essaysamlingen om forholdet til Sverige tok Klinge for seg finnenes forhold til det russiske styret 1809-1917 i essaysamlingen *Fraån lojalism till rysshar*. En del av hans essays ble oversatt til engelsk under den megetisgende tittelen *Let Us Be Finns*.⁵⁸ Den er på samme tid en positiv oppfordring og en erkjennelse av at finsk nasjonal identitet var et resultat av en beslutning tatt av eliten i det svenske Finland etter avståelsen til Russland i 1809. En av dem skal den gang ha uttalt: «Svenskar kan vi inte längre vara. Ryssar vill vi inte vara. Så låt oss vara finnar». I det meste av 1800-tallet hadde finsk nasjonal identitet verken brodd mot Sverige eller Russland. Først mot slutten av århundret ble den anti-russisk på det politiske området og anti-svensk på det kulturelle, og det oppsto en konflikt som kom til å prege 1900-tallet mellom dem som oppga svensk språk fullstendig og dem som fortsatte å bruke svensk enten alene eller i tillegg til finsk.

56 Klinges essays ble samlet og utgitt, først på finsk: *Kaksi Suomea*, Orava 1982; deretter på svensk: *Runeberg's nå fosterland*, Borgå 1983. For betydningen av Klings verk, se Max Engmans klargjørende anmeldelse Många Finland, *Historisk Tidsskrift för Finland*, 2, 1985: 272-76. Se også M. Klinge: Finska, svenska – majoritet, minoritet, i *Nationale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet*, op.cit.: 94-104. For en annen diskusjon av forskjellen på det østlige og vestlige Finland, se åpningssesavet i J. Salminen, *Gränsland*, Borgå 1984.

57 S. Bagge & K. Mykland, *Norge i danskeriden*, København og Oslo 1987. Boka var bestilt av det danske forlaget Politiken som tilleggsbind i dets danmarkshistorie (Danstrup, op.cit.).

58 M. Klinge, *Fraån lojalism till rysshar*, Borgå 1988; *Let Us Be Finns*, Helsinki 1990.

Klinges bøker var et oppgjør med den fennomane versjonen av finsk historie som ble utformet som et ledd i den anti-russiske og anti-svenske finske nasjonalismen. Klinges synspunkter har uten tvil vært kontroversielle i Finland, men foreløpig ser det ikke ut til at Klinge er blitt angrepet fra fennomant hold på andre språk enn finsk. Dog ble det i 1984 trykt en artikkel i *Scandinavian Journal of History* der nasjonalisme-eksperten Aira Kemiläinen uten omsvøp erklærte: «Under Swedish rule there was no period when Finland was assimilated to Sweden.»⁵⁹ Kemiläinen syn var i åpenbar motstrid med Klinges.

I ettertid står Matti Klinge frem som en tidlig representant for den kulturhistoriske tilnærming til nasjonalitet som kom til å prege overgangen til 1990-årene. Han ble pioner fordi han holdt fast ved gamle, konservative forestillinger om et finsk-svensk fellesskap innenfor en europeisk kultur der han bare motvillig ville innregne periferlandet England. Klinges kulturhistoriske konservatisme gjorde at han på et tidlig tidspunkt unngikk etterkrigstidas «selvsagtnasjonale» økonomisk-sosiale blindgater og fant spennende innfallsvinkler til sentrale begreper i identitetsforskningen.

Bagge og Myklands norske bok var mer i pakt med 1970-årenes holdninger i det den la hovedvekten på økonomiske faktorer. Mykland pekte på at i annen halvdel av 1700-tallet var Norge mindre tyngt av skatter enn noe annet europeisk land (bortsett fra de britiske koloniene i Nord-Amerika). Norske bønder ville vært hardere belastet med skatter hvis de hadde hatt en separat norsk stat over seg. Dette argumentet passet dårlig med den utbredte forestillingen om at Norge var utbyttet av Danmark. Boka ledet derfor til kraftig diskusjon og en fornyelse av debatten om grunnlaget for den norske reisingen i 1814. Den fremste talsmann for hva vi kan kalle en «norgoman» fortolkning var Kåre Lunden ved Universitetet i Oslo.⁶⁰ Lunden hentet frem igjen den evolusjonistiske og anti-danske historiefølelsen som ble utformet 100 år tidligere av den norgomane historieskrivningens far: Ernst Sars.

Både i Norge og Finland førte således velbegrunnede historiske omfortolkninger til reaksjoner fra nasjonalsinnede historikere. Hovedtendensen i de historiske fagmiljøene så likevel ut til å være en dreining bort fra nasjonalt

59 A. Kemiläinen, *The Idea of Nationalism, Scandinavian Journal of History*, 1, 1984: 37. Kemiläinen er forfatter av boka *Nationalism: Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*, Jyväskylä 1964. Erkki Lehtinen hevdet i 1981 at «Finland acquired a distinct identity in international relations at least as early as 1742», og at uttrykket «Finland» ble knyttet til patriotiske forestillinger i og med legenden om St. Henrik i slutten av 1200- og begynnelsen av 1300-tallet: *Notions of a Finnish National Identity during the Period of Swedish Rule, Scandinavian Journal of History*, 6, 1981: 277-95. I en artikkel utgitt så sent som i 1991 hevdet Pirkko Alhoniemi om trent det samme som Kemiläinen, uten å nevne Klinges motsatte syn: *Att skapa en finsk identitet*, i A. Linde-Laursen & J.O. Nilsson, op.cit.: 257-66.

60 Lundens norgomane synsmåter ble hyppig propagandert i dagspressen, f.eks. *Norsk revolusjon på TV i Dagbladet* 6.1.90 (et angrep på en fjernsynsserie om 1814) og *Kva er norsk?* i *Dagbladet* 2.4.91, et angrep på et foredrag av Sverre Bagge.

orienterte fortolkninger henimot internasjonalt, komparativ analyse. I 1990 utkom en bok der 14 norske og 11 svenske historikere og samfunnsvitere skrev om utviklingen av det norsk-svenske forholdet siden 1814.⁶¹ Fire fremstående norske og danske historikere (Kaj Hørby, Øystein Rian, Ståle Dyrvik og Ole Feldbæk) er dessuten i ferd med å fullføre en samlet historie om Danmark-Norge i årene 1380–1814. Ville ikke et tilsvarende finsk-svensk-estisk prosjekt være en god idé? Spørsmålet er nå om internasjonaliseringstendensen kan holde seg i en tid med sterk nasjonal mobilisering over store deler av verden. Vil vi få en ny nasjonal bølge i historiefaget? Den kan se ut til å være på vei i Sverige.

Når jeg nå vender meg til historikermiljøene i Danmark og Sverige, skal jeg nøye meg med å peke på en slående forskjell. Danske historikere har kastet seg intenst over studiet av sin egen identitet og har ført videre en sterk tradisjon for å produsere populære mangelbindverk om den nasjonale historien. Svenske historikere har derimot virket fullstendig uinteressert i å belære sitt folk om nasjonal historie. Noen av dem har diskutert nasjonalisme og etnisitet i land i den tredje verden, Øst-Europa eller nazi-Tyskland,⁶² men svensk identitet er enten for vag, for usvensk eller for uvitenskapelig til å fange deres interesse.⁶³ Emnet har vært overlatt til etnologene. Da Historiska Museet og Nordiska Museet (dog uten at sistnevnte skiftet navn) åpnet sin store utstilling om Sveriges historie i 1993, skjedde det i opposisjon til historikerlauget, som ble oppfattet som elitistisk og uinteressert i kommunikasjon med sitt eget folk. I en lang fjernsynsdebatt, der professor Eva Österberg ved Universitetet i Lund hadde den tunge oppgaven å forsvare lauget, hevdet kritikerne at historikerne hadde skilt lag med folket som et

61 G. Værnø (red.), *Fra arvefiende til samboer*, Södra Sandby 1990 (bidrag av O. Værnø, G. Værnø, K. Mykland, R. Danielsen, G. B. Nilsson, F. Sejersted, O. Krantz, A. Kaartvedt, E. Vedung, L. Kellberg, W. Carlgren, O. Riste, O. K. Grimnes, R. Lindboe, S. Strömholm, P. Tresselt, H. Valen, R. Lindahl, N. Sjöernquist, R. Slagstad, M. Skodvin, S. Ekman, S. Örnberg, P.-A. Hildeman og E. Rudeng). Se også G. B. Nilsson, *Unionen som inte blev någon union*, *Nytt Norsk Tidsskrift*, 4, 1985: 14-20. Det må tilføyes at den høyproduktive historiefortelleren Alf Henrikson også har utgitt en samlet fremstilling av det svensk-norske forhold: *En skandinaviske historia. Norge och Sverige under 1000 år*, Stockholm 1992.

62 I. Karlsson, *Historien som biologiskt öde. Om perspektivförskjutningar inom mellankrigstidens tyska historieforskning*, doktoravh. ved universitetet i Göteborg, 1989. Bidrag av K. Nystrom, K. Magnusson, K. Gerner, S. Hedlund og K.-G. Karlsson i «Østeuropa i förvandling», spesialnr. av *Aktuellt om historia*, 1-2, 1990. 63 I midten av 1980-årene ble Ole Feldbæk og Erik Lönnroth bedt av en tysk spesialist på nasjonalisme om å skrive et kapittel om deres egne nasjonalismer på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet. Feldbæk gikk til arkivene og kom ut igjen med en mengde materiale som tillot ham å skrive et innovativt bidrag og senere bli ekspert på området. Erik Lönnroth bidro med noe som mest lignet en generell oversikt over svensk historie i perioden: O. Dann & J. Dinwiddy, *Nationalism in the Age of the French Revolution*, London 1988.

resultat av «Weibullernas härjningar». Noe er det i denne kritikken: Ingen etablert svensk historiker har brydd seg med å skrive eller redigere en samlet og bare noenlunde populær fremstilling av Sveriges historie. Når et nytt svensk nasjonalt historieverk endelig kom under utgivelse i 1992, sto journalisten Herman Lindqvist bak. Han skal egenhendig skrive samtlige ti bind.⁶⁴

Svenske og danske historikere hadde imidlertid ett trekk tilfelles fra midt i 1980-årene til 1992: interessen for europeisk identitet.

DEN EUROPEISKE UTFORDRING

Med Sveriges søknad om EF-medlemskap vek svenskernes nordiskhet plassen for en svenskhet med europeiske ambisjoner. I første omgang reiste det seg ikke noen motstand mot integrasjon i Europa av den typen som hadde preget Danmark og Norge 1971-72 og som igjen preget de to landene fra 1990; men svenske journalister og akademikere ga seg til å diskutere den generelle utviklingen i Europa. Noe tilsvarende gjaldt i Finland. Tidligere hadde europeisk samarbeid vært ansett som ledd i den kalde krigen. Fra midten av 1980-årene begynte et mer uavhengig Europa-begrep å utvikle seg i Sverige.⁶⁵ I 1991 lanserte en gruppe historikere ved universitetet i Linköping et fjernsynskurs i europeisk historie med tilhørende studiebøker. Også i Bergen ble det laget en fjernsynsserie med tilhørende studiebok – om norsk historie.⁶⁶ Linköping gjorde altså det samme med Europa som bergenshistorikerne gjorde med Norge. Den svenske programserien ble forøvrig oversatt og vist på norsk fjernsyn i 1992.

Etter den danske EF-avstemningen i 1972 ble danske venstre-intellektuelle mer eller mindre paralysert i forhold til Europa-politikken. De lullet seg inn i et håp om at EF skulle falle fra hverandre eller at det skulle bli mulig å komme seg ut igjen. Dette forandret seg gradvis etter hvert som kontakten økte med andre europeiske lands politiske og akademiske miljøer, med gjenforeningen av Tyskland, og med revolusjonene i Øst-Europa. Integrasjonen av det tidligere DDR i EF-Tyskland og lanseringen av Gorbatsjovs slagord «Det europeiske hus» ga danskene en mulighet for å skape et bredere og annerledes Europa-begrep enn det som hadde preget det fransk-dominerte EF.⁶⁷ Henvisninger til europeisk kultur begynte å

64 H. Lindqvist, *Historien om Sverige. Från islossning till kungarrike*, Stockholm 1992 (bd. 1). Ifølge forhåndsnotatet tok Lindqvist sikte på «att i Carl Grimbergs anda skriva en populär svensk historia i tio band från Hedenhöns till modern tid.»

65 Se *Ord & Bild* 2, 1990 (spesialnr. om Europa).

66 S. Andersson, C. A. Aurelius, O. Elgström, A. Eriksson, C. Knuthammar, E. Loftsson, B. Lärkner, *Tidernas Europa. Europeiska brymingskedan*, Stockholm 1991. For den norske boka, se note 39.

67 Jfr. H. Boll-Johansen & M. Harbsmeier (red.), *Europas opdagelse. Historien om en idé*, København 1988.

invadere det danske lærebokmarkedet;⁶⁸ og i 1991 lanserte en gruppe danske historikere (hvorav flere var venstre-intellektuelle som tidligere hadde vært motstandere av EF) en seks-bindes Europa-historie med tittelen «Det europeiske hus» og slagordet: «Åbne op for dine europeiske rødder ... komplet i 6 bind for året 1992, før det indre marked...»⁶⁹ Paradoksalt nok kom denne byradikale europeiske offensiven nettopp på et tidspunkt da reaksjonene mot Maastrichttraktaten igjen gjorde det mulig å mobilisere *mot EF* i Danmark. Arbeiderklassen holdt fast ved sin EF-motstand fra 1972, og ved den første folkeavstemningen om Maastrichtavtalen i juni 1992 stemte også mange høyreorienterte bygdesamfunn imot. Mens byradikalerne ble pro-europeiske, gikk konservative, nasjonalsinnede bygger den andre veien. De ble tungen på vekstskålen, og avstemningsresultatet ble negativt. Dette sendte sjokkbølger inn i EF-samarbeidet, og seks-bindsverket forsvant fra utstillingsvinduen. Den andre avstemningen i mai 1993 ga ja-flertall, men denne gangen fantes det ikke et fnugg av europabegeistring på ja-siden i dansk debatt, bare advarsler mot de økonomiske konsekvensene av et nytt nei.

EFs krise etter Maastricht bidro også til å svekke effekten av en mer storstilt offensiv for å skape europeisk identitet. Den ble organisert av den flerspråklige Europa-entusiaststen Frédéric Delouche. I 1988 iverksatte han et ambisiøst prosjekt, subsidiert av EF-kommisjonen og bygd på en resolusjon fra EFs undervisningsministre, datert 24. mai 1988. Resolusjonen erklærte blant annet at den «europeiske dimensjon» skulle tas med i alle EF-landenes læreplaner for fagene litteratur, språk, historie, geografi, samfunnskunnskap, økonomi, musikk, osv. Det overordnede mål for resolusjonen, og for Delouches initiativ, var

68 U. Bondebjerg, *Europa i revolution 1789-1871*, København 1988. G. A. Nielsen, K. Schmedes, N. Schon, J. Sund, *Din kulturhistorie*, Åløkke 1991. Nesten hvert eneste kapittel i sistnevnte lærebok bruker ordene «Danmarks Europahistorie». Bokas positive budskap er: «Den truenede enstrenghet og kulturblindhet er afløst af en bred europeisk dialog.» En artikkel av A. J. Thrane, formann for de danske gymnasieternes internasjonale komite, gir også godt uttrykk for den trend som gjorde seg gjeldende fram til den første danske Maastricht-avstemningen: «Selv om den europeiske dimensjon ikke skal være et fag, men en del af fagene, kan man godt indføre europeiske moduler for at skabe den europeiske bevidsthed. Ved at anvende en international udveksling af ideer og allerede eksisterende europeiske moduler vil det være nærliggende også at sætte fokus på *det typisk danske (nordiske?)*, uden at man fortaber sig i den rene danske idyl og provincialisme» (mine uhevinger. S.T.). Den europeiske dimensjon, *Gymnasieskolen*, 17, 1991. På belgisk initiativ ble det dannet en belgisk historielærerforening med slike mål som «to develop an European approach to history», og «to promote a sense of European citizenship». Det finnes også en «European Secondary Heads Association», som oppfordrer rektorene for gymnasier til å bidra til «[the] unification of Europe through education. Et «European Curriculum Network» har et lignende mål. Noen danske gymnas deltar aktivt i slike samarbeidsfora.

69 S. Mørch, L. Hedegaer, H. Tvarnø, K. Hørby, K. J. V. Jespersen, K. Lützen, B. Rosenbeck, A. Knudsen, J. Iversen, *Det Europæiske Hus*, København 1991-92.

å fremme europeisk historisk identitet. Første skritt for Delouche var publiseringen av den rikt illustrerte *Europe, History of its Peoples*, skrevet av den fremstående franske historikeren Jean-Baptiste Duroselle og trykt samtidig på en rekke språk (i Norge og Sverige lyktes det dog ikke Delouche å finne noen forlegger).⁷⁰ Delouche satte også i gang produksjon av en fjernsynsserie om europeisk historie, som ble planlagt vist over ti kvelder samtidig på så mange europeiske fjernsynskanaler som mulig. Serien ser ut til å ha blitt forsinket. Videre organiserte Delouche en gruppe historikere fra alle EF-landene for å skrive en europeisk lærebok i historie for videregående skoler.⁷¹ Den utkom i 1992, men kvaliteten på de ulike kapitlene er så ujevn at det heller ikke for læreboka lyktes Delouche å finne noen norsk forlegger.⁷² I utgangspunktet planla Delouche også en tegneserie-fremstilling av europeisk historie for grunnskolen. Bak det mangfoldige fremstøtet sto ikke bare EF-kommisjonen, men også forlagsgiganter som franske Hachette, tyske Bertelsmann, britiske Viking og danske Lademann. Deres investeringer kan ikke ha gitt de forventede resultater. Produktene holdt for lav kvalitet, og da det danske nei i 1992 ga Europa-entusiasmen et grunnskudd, forsvant mye av marked grunnlaget for Delouches prosjekt.

Prosjektets to bøker er likevel interessante som uttrykk for et forsøk på å forsyne det europeiske nasjonsbyggingssprosjektet med historiske røtter. Det foregikk en interessant glidning i perspektivet fra Duroselles folkebok i 1990 til det store forfatterkollektivets lærebok i 1992. Den første var skrevet før de østeuropeiske revolusjonene i 1989, den andre etterpå. Vi kan kalle folkeboka for «kommisjonsutgaven» av Europas historie og læreboka for «ministerrådsutgaven». Den første har et trangt vest-europeisk perspektiv med utgangspunkt i kelternes Europa før folkevandringstiden og klare grensedragninger mot østlig ortodoksi og kommunisme. Boka markerer også klar avstand til de europeiske kulturene på den andre siden av Atlanterhavet, noe som falt britiske anmeldere tungt for brystet, skjønt Duroselle regnet England med til det europeiske kjerneområdet sammen med Frankrike og Tyskland. Læreboka av 1992 har et mye videre perspektiv. Den begynner som seg hør og bør med neanderthaler-mannen og finner Europas røtter i den greske og romerske antikken (ikke kelterne). Avstanden til Amerika opprettholdes, men Europas østgrense flyttes østover: Bysants og Russland er integrert i fremstillingen, og grensen trekkes nå isteden

70 J.-B. Duroselle, *Europe. A History of its Peoples*, London 1990; *Europa. Fra fortid i splittelse til fremtid i fellesskap*, København 1990. For en (overdrevent) positiv norsk anmeldelse, se L.R. Langslet, *Europas historie i et helt nytt lys, Aftenposten* 22.3.91.

71 K.J. Hemmersham, *EC-ology eller Fælles Europæisk Hus? – den europeiske dimensjon i historieundervisningen*, *Noter*, mars 1990: 8–11.

72 J. Aldebert m.fl., *Histoire de l'Europe*, Paris 1992. For en forhåndsomtale av samarbeidsprosjektet, se J. Bender, *Det første fælles-europæiske historiebogsforsøg*, *Noter* (den danske historielærerforenings blad), mars 1990: 13–17.

mot den muslimske verden. Osmanene fremstilles konsekvent som fiender. Innenfor Europa er Duroselles fransk-tysk-engelske kjerneperspektiv forlatt. I stedet fremstår læreboka som en forhandlingsløsning, der de mange forfatterne er kommet overens om at hvis Ungarn nevnes her, skal Sveits nevnes der. Sverige får således æren for å ha oppfunnet skia ettersom det eldste funnet er gjort i Jemtland. Norge er nevnt i en annen forbindelse.

DEN NORDISKE OFFENSIVEN

En av de måtene den europeiske utfordringen er blitt møtt på er en gjentagelse av eldre tiders forsøk på å skape et nordisk akademisk og kulturelt fellesskap. For 150 år siden var studenter og universitetslærere i Sverige, Danmark og Norge aktivt opptatt av å skape en felles skandinaviske nasjon som motvekt til den tyske. For å skape skandinaviske bevissthet i befolkningen trengte disse intellektuelle en dramatisk eller traumatisk begivenhet som de kunne konsentrere sine skandinaviske følelser rundt. En slik anledning oppsto med den tysk-danske krigen i 1864, men skandinaver utenfor det danske kongeriket strømmet ikke til for å ofre sitt blod. Følgelig fikk Skandinavia et grunnkudd som nasjonal idé. Krigen i 1864 ble i stedet en byggekloss i byggingen av den tyske nasjon. Innenfor Norden gikk initiativet over til separatistiske nasjonalister i de enkelte statene, mens skandinaven Henrik Ibsen forlot sitt fødeland.⁷³ I det 20. århundre har skandinaviske eller nordiske identitet på ingen måte vært i stand til å konkurrere med de separate danske, svenske, finske, norske og islandske identitetene, selv om det fra 1919 ble dannet en rekke nordiske foreninger. Siden 1952 har regjeringene og nasjonalforsamlingene hatt et Nordisk Ministerråd og et Nordisk Råd, og Foreningen Norden har gjort en betydelig innsats for å få lærebøkene i nordisk skole til å gi positiv omtale av nabolandene.⁷⁴ I all hovedsak har likevel historien vært skrevet på de enkelte nasjonalstatenes nivå. Bare meget få nordiske historier er blitt trykt. Den viktigste er et trebindsverk av Johan Ottosen som kom ved århundreskiftet med et innledningskapittel om «den ariske sprogfamilie».⁷⁵ Ottosens bok dannet grunnlaget for Peter Ilssøes mindre sosialdarwinistiske, men desto mer seiglivede universitetslærebok *Nordens historie*.⁷⁶ I 1930-årene kom også Henning Nielsens *Nordens enhed gennem tiderne*.⁷⁷ Siden den gang er det

⁷³ *Scandinavian Journal of History*, spesialnr. om skandinavismen, 3, 1984.

⁷⁴ V. Skovgaard Petersen (red.), *Nordens historie i skolen. Synspunkter og forslag til undervisningen i andre nordiske landes historie*, Foreningerne Nordens Forbund 1972.

⁷⁵ J. Ottosen, *Vor historie. Den nordiske folkestamme gennem tiderne* (3 bd.) København 1901–04.

⁷⁶ P. Ilssøe, *Nordens historie*, København 1965 (9. utg.).

⁷⁷ H. Nielsen, *Nordens enhed gennem tiderne*, København 1938 (3 bd.).

først og fremst engelskspråklige historikere som har behandlet Norden samlet i oversiktsfremstillinger.⁷⁸

Fascismen og den andre verdenskrigen gjorde nordiske intellektuelle mer eller mindre allergiske mot nasjonalisme og diskusjoner om nasjonal egenart. Historikerne viet seg til studiet av indre konflikter, sosiale forhold og økonomisk utvikling i sine respektive land. Det ble holdt nordiske historikermøter der de nasjonale historikerne fremla stoff om hver sine land, og det ble organisert «komparative» prosjekter om ødegårder og byutvikling der historikerne igjen skrev om hver sine land. Dansken Søren Sørensen ville noe annet og mer. Han ble en forløper for en ny nordisk offensiv da han i 1987, med støtte fra Nordisk Ministerråd, utga en nordisk «folkebog». Fem år senere bidro han også til en lærebok for skolen om nordisk historie som ble utgitt av Foreningen Norden. Ingen av disse bøkene fikk imidlertid noen større suksess. De greide ikke å integrere den nordiske historien på noen overbevisende måte. Dessuten syntes det ikke å eksistere noe større marked for fellesnordiske bøker.⁷⁹

Likevel er det de siste årene kommet en strøm av antologier med utgangspunkt i et ønske om å fremelske eller sementere det nordiske fellesskapet overfor – eller innenfor – et omskapt Europa. I 1991 kom det to større publikasjoner fra Nordisk Ministerråd, én fra Foreningen Norden, én fra de fire nordiske utenrikspolitiske instituttene samt Universitetet i Reykjavik, og én fra de nordiske fredsforskningsinstituttene. Det er interessant å merke seg at noen av de ivrigste nordistene på det utenrikspolitiske feltet på dette tidspunkt befant seg i Oslo.⁸⁰ Tidligere var Norge en nølende nordist på grunn av sin vestorientering, men i en fase da NATO syntes å miste relevans og EF så ut til å ta over som Europas førende internasjonale samarbeidsorganisasjon, og hvor Sverige og Finland søkte EF-medlemskap, ble den norske utenrikspolitiske eliten nervøs. Danmark var alt i EF. Kollegene i Stockholm og Helsinki så ikke ut til å ha problemer med å få befolkningene med

78 T.K. Derry, *A History of Scandinavia, Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland*, London 1979. T. Griffiths, *Scandinavia*. Kent Town 1991. I 1992 skrev Derry i en anmeldelse av Griffiths: «To an outside observer it seems a pity that no single Scandinavian historian has yet found time to build upon the foundation laid in a Danish work more than half a century ago» (H. Nielsen, *Nordens enhed...: Historisk Tidsskrift* (norsk), 3, 1992: 351).

79 S. Sørensen, *Nordens historie. En folkebog*, København 1987. Foreningen Norden, *Att studera Nordens historia*, Helsingborg 1992.

80 Initiativet til de utenrikspolitiske instituttene publiserte publikasjon kom fra nordmannen Sverre Jervell. De viktigste initiativtakere bak fredsforskningsrapporten var direktør for Institutt for fredsforskning i Oslo (Sverre Lodgaard) og direktøren for Center for fredsforskning i København (Håkan Wiberg). Se også O. Tunander, *The Two Norden, Bulletin of Peace Proposals (nå Security Dialogue)*, 2, 1991: 55–64 og M. Kukkk, S. Jervell og P. Joenniemi, *The Baltic Sea Area – A region in the making*, Oslo/Karlskrona 1993.

seg inn. Norge kunne bli satt utenfor. Nordmenn med ambisjoner om en utenrikspolitisk rolle for Norge fryktet at det atlantiske fellesskapet skulle skrumpe inn til et norsk-islandsk anliggende, mens svensker, dansker og finner spiste kirsebær på kontinentet. Det må være grunnen til at nordmennene plutselig følte så sterkt behov for å minne svensker og dansker om deres nordiske tilhørighet. Det danske nei til Maastricht i 1992 lettet presset på Norge ved å spre nervøsiteten: nå fikk hele rekken av europeiske regjeringer problemer med nasjonale og integrasjonsfendtlige strømninger i sine befolkninger. Maastricht-avtalen, som var ment å øke identifikasjonen med Europa, utløste isteden en renasjonalisering.

Midt mens den europeiske integrasjonen ble avbrutt av en oppløsningsprosess med tilbakevending til veletablerte nasjonale identiteter, ble det lansert tre store initiativer for å markere nordisk kultur og historie i Europa:

Først kom tobindsvirket *Den nordiske verden*, redigert av sosialantropologen Kirsten Hastrup ved Københavns universitet.⁸¹ I beste nasjonalromantiske tradisjon søkte hun gjennom sitt verk å utskille ekte nordiske særdrag. Med unntak av den norske etnologen Brit Berggreen, som i sitt bidrag sammenligner ulike nordiske regioner, er verket ikke komparativt lagt opp, men sikter mot å finne fram til «det særligt nordiske». Metoden, som er eksplisitt uhistorisk, blir presentert som «kontrapunktisk». Det betyr, skriver Hastrup, «at vi skriver forskjellige tider op mod hinanden i et forsøg på at samle de erfaringer, som nordboerne har gjort gennem tiden, til en helhed.» Erfaringene til 35 generasjoner skal smeltes sammen i et nordisk konsentrat.

En slik metode må bygge på to høyst diskutabile forutsetninger: Enten må kommunikasjon og gjensidig kulturpåvirkning innenfor Norden ha vært betydelig sterkere gjennom 35 generasjoner enn den kulturutveksling de enkelte deler av Norden har hatt med verden utenfor. Eller det må være noe ved det fysiske livsgrunnlaget i Norden som omskaper dem som befinner seg der til nordiske mennesker, forskjellige fra dem utenfor. Kirsten Hastrup ser ut til å bygge på begge forutsetninger, men nøyter seg med å postulere dem uten å diskutere om de er rimelige: «Nordboerne [...] har haft en lang række fælles erfaringer i mødet med naturen på den ene side, og med andre folk på den anden.»⁸² Fiskeren på Møtre og Gotland har altså felles erfaringer fra møtet med skog, sjø, russere, tyskere og skotter.

Verket er organisert med utgangspunkt i en serie fysiske forutsetninger for nordboernes liv: landskapet, brødet, havet og huset. Huset (eller hjemmet) er det avgjørende forbindelsesledd mellom naturgrunnlaget og folket med dets språk, makt og tidsoppfatninger. Hastrup hevder at det naturlige for nordboerne var å

81 K. Hastrup (red.), *Den nordiske verden*, København 1992 (2 bd.). Bidragsyterne er B. Berggreen (Oslo), O. L. Öfjgren (Lund), B. Lönnqvist (Åbo), O. Fenger (Århus), L. Guttorfsson (Reykjavik), J. P. Joensen (Torshavn) og P. Meulengracht (Århus).

82 *Ibid.*: 2, 205.

være bofaste bønder. Derfor kunne de ikke overleve på Grønland, og blant annet fordi flakkere alltid har stått utenfor det gode selskap «har samerne aldri rigtigt hørt til den nordiske familie.» Hastrup unnlater imidlertid å hengi seg fullstendig til den konklusjon som samme type resonnement ledet sivilisasjonskritikerne til for hundre år siden: at det var unaturlig for nordboere å bo i by eller være industriarbeidere.

Den grunnleggende metoden i Hastrups omfattende og påkostede verk er spekulativ og *myteskapende*, og bryter i hele sitt opplegg mot det vitenskapsideal som mestendels preger akademia. Hastrups hovedmyte er at den særlig nordiske avveining mellom likhet og frihet ikke er abstrakt eller retorisk, men «en del av erfaringen. Det er den historiske erfaring – afdid, rum, sprog, spise, magt, ære, hus og hjem – som samler de nordiske folk.»⁸³ Hastrup og hennes team har gjenopptatt den gode gamle jakten på en nordisk «Volksgeist». Er det ikke en smule forbausende at det lar seg gjøre å drive slik jakt ved nordiske universiteter i 1990-årene?

Det neste nordiske initiativ var Nordisk Råds utgivelse av en rikt illustrert antologi på finsk, svensk og engelsk: *Frihetens källa. Nordens betydelse för Europa*.⁸⁴ Perspektivet er dypt forskjellig fra Kirsten Hastrups. Der Hastrups forfatterteam jaktet på en nordisk folkeånd, atskilt fra resten av Europa, er Nordisk Råds finsk-svenske nordenbok ute etter å demonstrere hvilken rolle de nordiske stater, nordisk høykultur og nordisk næringsliv har spilt for Europas utvikling:

Upphovet till Europas frihet finns i Norden, skrev Montesquieu – grundande sig på en tradition som gick ända tillbaka till antiken. Liksom alla européer vände han sig mot norr i sin sökan efter det naturliga, äkta och kraftfulla. Norden var «nationernas livmoder» (Jordanes); nordborna och deras natur förknippades med sexualitet, fruktbarhet och födelse.

Slik heter det i Nordisk Råds brosjyre for boka. Forordet er ved Vigdis Finbogadóttir (Jordanes med fruktbar geysir), men ellers er boka på ingen måte atlantisk. Tyngdepunktet ligger rundt Østersjøen, og den som slår an tonen med det første og største bidrag, er Matti Klinge. Hans hovedanliggende i en ellers meget lesverdig artikkel er å markere noe som ikke kunne markeres i Finland før Gorbatsjov (og som etter mitt syn heller ikke burde markeres i en praktbok fra Nordisk Råd), nemlig det svenske Finlands historiske rolle som Europas forsvarer mot gresk ortodoksi, russisk ekspansjonisme og sovjetisk kommunisme. Første side i Klinges bidrag er forsynt med et bilde av en årvåken soldat med

⁸³ Ibid: 2, 231.

⁸⁴ S. Karlsson (red.), *Frihetens källa, Nordens betydelse för Europa*, Stockholm 1992. Bidragsyterne er: V. Finbogadóttir, M. Klinge, A. Hagen, D.M. Wilson, E. Roesdahl, G. Oreglia, J.-F. Battail, A. Zorin og I. Zorina, L. O. Larsson, M. Serrano, K. Olwig, N. Witoszek, P. Sheeran, K. von Beyme og G. Laureys.

maskingevær, ikke i et snølandskap under vinterkrigen, men i grønn sommerskog under «fortsättningskriget». Klinge hopper bukk over Finlands forhold til nazi-Tyskland og slår tilsynelatende nøkternt fast i bildeteksten: «Finland hindrade under andra världskriget Sovjetunionens utbredning till de nordiska länderna. Här står soldat Gunnar Lindbom i sextioförsta finländska regementet på post i juli 1943. Foto Harry Järv.» Mon tro om neste bok fra Nordisk Råd bringer et bilde av en norsk frontkjemper.

Klinge er europeer og markerer klar avstand til den hastrupske hang til å verne om «idéer som prisar den periferer olikheten, den idealiserade «gamla allmogefriheten» och självänddigheten, på ett något liknande sätt som i Schweiz.» Denne tendensen gjør seg mest gjeldende i Norge, mener han. De som befinner seg nærmere Nordens gamle hovedsteder, København, Stockholm og St. Petersburg, «har alltid stått för allmän-europeiska tendenser». Klinge fremhever det store antall ekteskap mellom tyske menn og finske kvinner og siterer en tysk greve som i 1920-årene foreslo å importere svenske kvinner fordi de var så «gesund, stark, schön seelisch sowohl als körperlich.» *Frihetens källas* allmeneuropeiske tendens er ellers markert ved at de fleste av de bidragene som etterfølger Klings innledende kapittel er skrevet av nordenskaper utenfor Norden: Storbritannia, Tyskland, Italia, Belgia, Russland, Irland og Spania.

Paradoksalt nok synes den generelle kompetansen i *Norden* på nordisk og europeisk historie å ha blitt redusert i etterkrigstida, til tross for veksten i antall historikere. Vi må gå utenfor Norden for å finne noen som kan anlegge et overordnet perspektiv på Nordens historie. Tiårene etter den andre verdenskrig var en innadvent og vestvendt periode. De som valgte emner utenfor sitt lands grenser i 1970-årene, tok helst veien over havet. Mangelen på kompetanse i europeisk historie ble ikke erkjent før i midten av 1980-årene, da «internasjonalisering» ble et passord alle måtte kjenne hvis de ønsket tilskudd fra nordiske forskningsråd. Den nye internasjonaliseringen av forskningen er allerede i ferd med å gi effekt når det gjelder kompetanse på såvel øst- som vesteuropeisk historie, men fortsatt er det uhyre sjelden at nordiske historikere studerer andre nordiske lands historie.⁸⁵ La meg tilspisse paradokset ved å nevne at det ennå ikke er skrevet en samlet fremstilling av skandinavismen midt på 1800-tallet. En

85 Jeg kjenner bare til to nålevende nordiske historikere som har utgitt bøker bygd på forskning om andre nordiske land enn sitt eget. De er begge svensker: S. Täggl, *Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig*, Lund 1970; H. Gustafsson, *Mellan kung och almoge – ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*, Stockholm 1985. Gustafsson har også skrevet en studie av et emne på bred nordisk basis: *Kommunal frihet för nationell samling. Debatter om kommunale reformer i 1800-talets Norden*, Stockholm 1987.

svenske har skrevet om skandinavismen i Sverige, en nordmann om skandinavismen i Norge og en danske om skandinavismen i Danmark.⁸⁶

Det tredje nordiske fremstøtet ble gjort av Nordisk Ministerråd i samarbeid med Europarådet. Det var samtidig mer gedigent og mer sobert enn de to første. Den formidable vikingutstillingen, som ble vist i Paris, Berlin og København 1992–93, samlet gjenstander fra museer overalt i Europa. Tingene fikk i stor grad tale for seg selv, uten overdrevne museumsarkitektoniske effekter, men hver gjenstand var grundig forklart i tekster for dem som hadde tid. Tilstøringen var overveldig; i København måtte man stå i kø opp til tre timer for å komme inn. Utstillingen tok ikke sikte på å gjenetablere noen vikingånd. Den ville nøkternt fremstille vikingenes verden på godt og vondt. Det eneste triste ved utstillingen er at den tok så snart slutt. Men heldigvis ble det laget en stor og imponerende utstillingskatalog, med en serie gode artikler og bilder av alle gjenstandene med skikkelige omtaler skrevet ved det museet de kom fra. Prosjektlederen, professor Else Roesdahl i Århus forklarer sammen med David M. Wilson opplegget bak utstillingen i katalogens innledning:

Den romantiske opfattelse af vikingerne, baseret på udenlandske skriftlige kilder og den nordiske middelalderlitteratur om de store helte – bærerne af en nordisk storhedstid – kom til at spille en vigtig rolle i skandinaviske og germanske nationale ideologier i 1800-årene og senere. Den er stadig med til at præge billedet af Nordens fortid. Denne udstilling søger at give et mere balanceret billede og at vise, at gennem perioden 800-1200 udviklede de nordiske lande sig på en måde, der egentlig ikke afveg så meget fra andre landes...⁸⁷

La meg med utgangspunkt i dette nøkterne programmet for en av de flotteste utstillinger jeg har sett, lansere en oppsang til internasjonaliseringen av nordisk historie:

86 Å. Holmberg, *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843–1863)*, Göteborg 1946. J. Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver. Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848*, Oslo 1959. H. Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme og politiske realiteter. Den politiske skandinavisme i Danmark 1830–1950*, Århus 1981. Dog må innrømmes at dansken E. Møller har skrevet *Skandinavisk stræben og svensk politik omkring 1860*, København (udatert). En viktigere unntagelse fra regelen om nasjonal navlebeskuelse er Halvdan Kohts doktoravhandling fra 1908: *Die Stellung Norwegens und Schwedens im Deutsch-Dänischen Konflikt, zuman während der Jahre 1863 und 1864*. Den er et eksempel på hvordan det går an å skrive internasjonalt om Norden, atpåtill på et europeisk hovedspråk. Få har gjort noe liknende siden. Det kan tilføyes at da A.D. Smith midt i 1980-årene gjorde litteratursøk for å få med noe om Norge i sin bok om de nasjonale identitetenes røtter, var det nyeste han fant på engelsk en artikkel av Halvdan Koht fra 1947.

87 E. Roesdahl (red.), *Viking og Hvidekrist, Norden og Europa 800–1200*, København 1992.

EN OPPSANG

Historikere bidrar til å forme og omforme identiteter ved å forsyne deres samtids fellesskaper med forestillinger om røtter i fortida. Historikeren kan plante nye frø, vanne dype røtter, eller prøve å rive dem opp. Uansett bidrar historikeren til den identitets(om)forming som hele tida pågår.⁸⁸ Som forskere kan vi forsøke å rømme unna enhver identitet og hengi oss fullstendig til vitenskapelig klassifikasjon og utlegning av kilder, men så snart vi henvender oss til et publikum, vil det vi sier knapt være forståelig hvis vi ikke knytter an til det ene eller andre forestilte fellesskap.⁸⁹ Å forestille seg et fellesskap vil si å gi det navn, tildele det visse attributter og forsyne det med en (helst kildebelagt) historie.

I tider med dramatisk forandring og konkurrerende identiteter på ulike nivåer øker etterterspørselen etter historie, og historikeren får større muligheter for å påvirke de forestillinger om fellesskap som finnes. Slik påvirkning bør være bevisst, og den bør diskuteres. Mitt forslag er ikke å gjenopplive den evolusjonistiske norgomanien til Sars, den ariske nordsmen til Ottosen eller den keltiske europeismen til Duroselle. Heller ikke vil jeg tilslutte meg Hastrups jakt på en nordisk folkeånd eller Klinges forsøk på å engasjere Norden i gjenoppretelsen av et europeisk romerrike.⁹⁰ Isteden skal jeg fremlegge et fempunktsprogram for en grenseoverskridende tilnærming til nordisk historie under devisen: *La de mange identiteter krysses*:

1. Det kompetitive danske lærebokmarkedet bør innføres i de andre nordiske land, og læreboksensuren i Finland og Norge avskaffes. Istedenfor å bruke et samlet sett av lærebøker, bør historielærerne få mulighet til å sette sammen sine pensu fra et stort antall hefter og bøker. Nordiske lærebokforlag bør samarbeide om å gjøre hverandres lærebøker tilgjengelige gjennom oversettelser. Skolenes budsjetter for læremiddelkjøp bør økes betraktelig.

2. Istedenfor å bidra til endeløse begrepsdebatter om 'etnisitet' og 'nasjonal identitet' bør historikere gjennomføre konkrete, empiriske forskningsprosjekter om hvordan ulike former for identitet ble utformet og utbredt i spesifikke historiske perioder. Ole Feldbæks danske identitetshistorie kan på dette punkt betraktes som den formemste inspirasjonskilden.

88 Ifølge den svenske historikeren Kristian Gerner finnes det dem som mener at historikere bare bør rive opp: «Somliga menar att historievetenskapens viktigaste funktion är att rasera och omjiggöra nationella – nationalistiska – myter. I detta perspektiv blir en kritisk hållning till tysk historisk mytologi synnerligen viktig.» Volk und Reien. Den tyska frågan under mellankrigstiden, *Scandia*, 1, 1990: 89–107.

89 Uttrykket «forestilt fellesskap» er tatt fra B. Anderson, op. cit. Bruken av ordet «forestilt» innebærer ikke noen påstand om at det nasjonale fellesskap er falsk, unaturlig eller kunstig, bare at fellesskapet oppstår og opprettholdes ved å bli forestilt av dem som – dermed – tilhører det.

90 M. Klinges mest programmatisk essaysamling så langt er *Romanus sum, Kirjoituksia Euroopasta* [Jeg er romer, nedregnelser fra Europa], Helsinki 1991.

3. Hovedfags- og doktorgradsstudenter i de nordiske land bør stimuleres til å forske i og om andre nordiske land enn deres eget.
4. Det lesende publikum i Danmark og Finland er godt forsynt med nasjonale oversiktsfremstillinger, og snart vil nordmenn og svensker kunne søke sine røtter hos Aschehoug og Hermann Lindqvist. Nå må tida snart være moden for å engasjere Nordens beste historikere i å skrive et nordisk historieverk. Det nordiske området bør beskrives med blikk for forskjellene mellom land og områder, såvel på langs som på tvers av statsgrenser, og med vekt på de skiftende forhold til Nordens viktigste nabomakter: Russland, Tyskland og Storbritannia/USA.⁹¹ Noen av de beste argumentene for en nordisk tilnærming ble gitt kort etter skandinavismens nederlag i 1864 av C.F. Allen:

At Fordelene ved en Fælleds-Behandling af Nordens Historie ville være store, er let indlysende. Mangt et Forhold, baade ydre og indre, mange Begivenheder, som fra et blot dansk, eller norsk, eller svensk Synspunkt ville være uforstaaelige eller halvt forstaaelige, ville klare sig under det Lys, som strømmer fra Betragtningen af hele Nordens Historie; megen Hildethed og Ensighed vil svinde, og for mangfoldige Forhold vil man vinde et nyt og rigtigere Syn, naar det enkelte Lands Historie ikke blot behandles af den indfødte Historieskriver, men Frændelandenes Historikere tillige drage den ind under deres Forskning og gjøre den til Gjenstand for Fremstilling. Selve Kildernes Beskaffenhed opfordrer hertil, idet de jævnlig oplyse alle tre Rigers Historie; og til det Samme leder den Maade, hvorpaa Kilderne, navnlig de utrykte, ere blevne samlede og bevarede: Kilderne for en stor Deel af Danmarks Historie maae søges i svenske Arkiver, for en stor Deel af Norges og Sverrigs i danske. De Grunde, som tale for en Fælleds-Behandling af Nordens Historie, ere, som anført, hentede fra denne Histories egen Beskaffenhed og fra Folkenes og Landenes naturlige Sammenhørighed; Virkningen deraf og Indflydelsen paa den Enkelte kan understøttes ved hvad man kalder skandinaviske Sympathier; men denne Understøttelse behøves ikke, den historiske Interesse alene er tilstrækkelig. Og det er heldigt, at det er saa, thi efter vore Dages bittere Erfaringer synes det, at ligesom i den gamle Tid Tvedragtens onde Aand, saa skal i Nutiden den kolde Egoismes og den snæverhæjtede kortsynede Beregnings fordømmelige Aand være den

91 For noen foreløpige, men stimulerende forsøk i denne retningen, se J. Bingen, *Norden, Europa og nordisk samarbeide i et historisk perspektiv*, Oslo 1991; B. Børresen, *Enhetstanken i Norden – fra Kalmarunionen til Napoleonskrigene*, Oslo 1991, og S. Jervell, *Norden og samarbeid mellom nordiske land*, kap. 2 i *Norden i det nye Europa*, op.cit.

«skandinaviske Tankes» Forbandelse, mægtig til at qvæle den, naar den vil hæve sig.⁹²

Som Uffe Østergaard har påpekt, kan Nordens historie behandles på samme måte som historien til de britiske øyer. Her kom det i 1989 en bok som unngår det dominerende engelske perspektiv og gir en bred skildring av hele øygruppa: Hugh Kearney, *The British Isles. A History of Four Nations*.⁹³ Nordiske historikere bør ikke møte opp under den allmenne tendensen til å møte den europeiske utfordring ved ytterligere å forsterke de best etablerte nasjonalfølelsene (særlig ikke den norske, som er best etablert av alle). Vekten bør ligge på å studere og beskrive hvordan ulike identiteter har krysset og forholdt seg til hverandre i Norden og Europa opp gjennom historien.

5. Det er viktig å fortsette oppbyggingen av nordisk kompetanse på ikke-nordisk historie, men like viktig er det å gjøre Norden og nordisk forskning om Norden kjent internasjonalt. Målet bør være at nordisk eksempelmateriale og nordisk forskning skal inngå som en naturlig del av de store internasjonale forskningsdebattene. Den eneste måten å få til dette på, er å publisere om Norden på det internasjonale forskersamfunnets kommunikasjonsspråk: *engelsk*. Nordisk historie skal fortsatt i hovedsak skrives på nordiske språk, men forskningsrådene bør kreve av alle doktorgradsstudenter at de ved siden av deres avhandling forfatter og søker utgitt minst én artikkel på engelsk, ikke minst når forskningsement er nordisk.

Gjennom min egen forskning på – og deltagelse i – venstreflyvsbevegelser har jeg lært at programmer må kondenseres i paroler. Her er mine fem:

- Skriv flere lære bøker!
- Grav i fortidas identiteter!
- Forsk på tvers av landegrensene!
- Sammenlign innenfor Norden!
- Skriv på engelsk!

SUMMARY

Scandinavians Reflect Upon Themselves: The Identity Debate 1986–93

The article is a revised Norwegian translation of a lecture originally presented in English. It deals with the great debate about national identity which permeated Nordic academic life in

92 C.F. Allen, *De ne nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden, 1497–1536*, København 1864; II–III.

93 Se U. Østergaard, Ukania. Det britiske perspektiv på Englands historie, *Den Jyske Historiker*, 54–55, 1991: 9–26. Foruten å bidra til *Den Jyske Historikers* spesialnr. «Rule Britannia», 54–55, 1991, har U. Østergaard redigert et spesialnr. av *Culture & History*, 9–10, 1991, om «Britain, Nation, State, Decline», 9–10, 1991. Det inneholder bl.a. en artikkel av Hugh Kearney.

the years of national revival 1986–93. The article first compares curricula for secondary schools in the five Nordic countries as well as a sample of textbooks. On this basis it establishes certain characteristic self-perceptions from before the identity debate: Norway as proudly Norwegian, Denmark as Danish in Europe, Iceland as an island of scholars, Sweden as Nordic in Europe with self-criticism and tolerance towards immigrants, and Finland as the hard-working protagonist of universal human rights, equality, international understanding and peace. Then the article lists the many viewpoints presented in the great debate (with a wealth of bibliographical data) and discusses the reasons for the debate: the crisis of the welfare state; the abolition of the state monopolies on radio and television; the impact of liberation movements among minority groups in Scandinavia; influence from news of ethnic strife elsewhere in the world; the challenge of European integration; and the conceptual vacuum following the disappearance of Marxist interpretations. Briefly, the article compares the roles of historians in shaping identities within the old states, Denmark and Sweden, and the new states, Finland and Norway (Iceland is not discussed here). Sweden is singled out as the one country where historians have the least influence because historians of the main universities programmatically abstain from writing history books for a general audience. This situation could well be maintained provided that Sweden based its identity on the future-oriented «Scandinavian model», but in the present crisis the Swedes also want a conception of a specifically Swedish past. Towards the end of the article the author discusses the attempts to establish a European identity through the rewriting of popular history books, textbooks and the production of television series, and three Nordic initiatives (two major publications and an exhibition) with the aim of shaping a Nordic identity in Europe. Finally, a five-point programme is launched: 1. Historians should write more textbooks; 2. There should be more detached empirical studies of the interplay between various identities in different historical periods; 3. Nordic historians should study Nordic countries other than their own; 4. It is high time that the best Nordic historians become engaged in writing a comprehensive Nordic history; 5. Every Nordic historical research project should lead to at least one publication in *English*.

Stein Tønnesson, f. 1953, cand.philol. 1982, dr.philos. 1991, amanuensisvikar ved Universitetet i Oslo 1983, forsker i Norges Idrettsforbund 1983–85, NAVF-stipendiat 1985–88, universitetsstipendiat ved Universitetet i Oslo 1988–90, Thorleif Dahls o.a. legater 1990, forsker ved Institutt for fredsforskning 1990–92, forskningsprofessor ved Nordisk Institutt for Asiastudier i København, 1992–95.